

2.

Franc Veber:

Elementarne enačbe človeške pozornosti.

Príspevek k analitiki elementarnega mišljenja.¹

I. Že drugod² sem istovetil pozornost z mišljenjem kot posebnim doživljanjem, razlikujočim se od predstavljanja, čustvovanja, stremljenja i. t. d. Biti na nekaj pozoren, se pravi, na nekaj misliti. Nastane samo ob sebi vprašanje, odkod izhaja okoliščina, da smo pozorni zdaj na ta, zdaj na drug pojav, zdaj n. pr. na kos vnan'e prirode, zdaj pa na lastno doživljanje. Predvsem pa mi je ugotoviti, da vnania priroda kakor sploh vsak nepsihičen pojav ne nastopa in ne more nastopati neposredno kot objekt naše pozornosti, t. j. našega mišljenja, temveč zopet edino preko drugega doživljanja, n. pr. preko predstavljanja tega

¹ S pričujočo razpravo izpopolnujem tudi svojo razpravo „O razmerju med besednim in stvarnim doživljanjem“, Č. J. K. Z., III, 3/4, Ljubljana 1922, v kateri sem razvijal zakonite pozornostne odnošaje s posebnim ozirom na „jezik“, dočim govorim v sledečem v tem pogledu podrobno tudi o vseh onih splošnih zakonih naše pozornosti, ki sem jih tam moral več ali manj samo predpostavljati. Da izostane nepotrebno ponavljanje, se moram poleg omenjene razpravice sklicevati osobito še na dvoje drugih svojih publikacij, namreč na „Uvod v filozofijo“, Tiskovna Zadruga, Ljubljana 1921, in na „Sistem filozofije“, prva knjiga, lg. pl. Kleinmayr in Fed Bamberg, Ljubljana, 1921. Odgovarjajoče kratice so: „O razmerju“, „Uvod“ in „Sistem I.“.

² „O razmerju“, str. 135 s. S posebnim ozirom na pozornost, javljajočo se v takozvanem zavedanju lastnega doživljanja, prim. tudi „Uvod“, str. 62. Glede vprašanja, kaj je doživljanje, pa zopet „Uvod“, str. 40–56 in „Sistem I.“, str. 87–100. Glede zakonitih razlik med posameznimi doživljanji pa prim. „Uvod“, str. 199–202, 215–220, 241–246 in 266–271, tudi „Sistem I.“, str. 103, 115, 124 s, 138 i. dr.

objekta¹. Ako naj sem pozoren na mizo pred seboj, t. j. ako naj nekaj o mizi mislim, moram pred vsem doživeti predstavo mize, torej predstavo, ki ima v mnogo ožjem in neposrednejšem smislu besede mizo za svoj „objekt“ ali „predmet“. Brez sočasnega doživljanja predstave mize (n. pr. brez „gledanja“, „tipanja“ mize i. t. d.) bi bila tudi vsaka moja pozornost na mizo izključena. Pri drugi priliki pa lahko nastopi kot objekt pozornosti ne miza, temveč ravno n. pr. gledanje mize kakor tudi jaz² sam, ki mizo gledam. Takoj vidimo, da lahko samo pojavi zadnje vrste vsaj v najugodnejšem slučaju nastopajo kot popolnoma neposredni objekti pozornosti. Ta slučaj je realiziran vselej tedaj, ko se svojega doživljanja ali pa tudi „samega sebe“ neposredno „zavedamo“. Tudi v tem slučaju je strogo ločiti med doživljanjem ali „subjektom“, ki se ga zavedamo, in pa med tem zavedanjem samim. V vsakem takem slučaju pa nima več smisla reči, da mora med zavedanjem in omenjenim njegovim objektom posredovati še kako drugo doživljanje. V formalnem pogledu lahko torej ugotavljam že zdaj, da se naša pozornost obrača ali do nepsihičnih pojavov, v kolikor nastopajo kot neposredni objekti kakega drugega doživljanja, n. pr. predstavljanja, ali pa do lastnega doživljanja samega kakor končno tudi še do „nas samih“ kot odgovarjajočih „subjektov“ tega doživljanja.

Tem bolj pa stopi zdaj v ospredje vprašanje, zakaj se naša pozornost obrača zdaj na objekt našega doživljanja, zdaj na to in ne morda na kako drugo naše doživljanje samo, zdaj pa na nas same. Na prvi pogled vidimo, da

¹ Pozornost kot misel zahteva namreč vselej kak istočasen drug doživljaj za svojo neobhodno „psihološko podlago“, kar kaže n. pr. misel, da je miza zelena ali pa da miza ni zelena; kdor naj doživi to misel, t. j., kdor naj je v tem smislu pozoren na mizo in njeno barvo, mora brezpogojno sodoživeti istočasno predstavo mize in njene barve. O psiholoških podlagah prim. „Uvod“, str. 213, 220, 224, 226 ss, 254 ss, 280 ss, 290 ss, 298 ss i. dr. in „Sistem I.“, str. 115 – 119 i. dr.

² O „jazu“ samem in zakoniti razliki, vladajoči med jazom in med njegovimi doživljaji prim. „Uvod“, str. 57 – 87. Mnogo podrobnejše pa razvijam to razliko v svoji „Analitični psihologiji“, Ign. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg, Ljubljana 1923.

razloga za to dejstvo ne smemo in ne moremo iskati v naši pozornosti sami. Da sem pozoren n. pr. zdaj na ta, zdaj na drug svoj doživljaj, že načelno ne more biti odvisno od moje pozornosti, ker gre v obeh slučajih za isto pozornost, ki se razlikuje samo po svojem objektu, torej po tem, da gre v prvem slučaju za pozornost n. pr. na lastno gledanje, v drugem pa za isto pozornost n. pr. na lastno veselje. Ker se torej moja pozornost nahaja v enakem razmerju kakor do prvega tako do drugega objekta, tudi ne moremo v njej sami iskati zadostnega razloga, da se obrača zdaj na ta, zdaj na drug objekt. Kdor drugače tolmači to vprašanje, se ne more izogniti sledeči načelni težkoči. V vsakem trenutku doživljamo nešteto doživljajev $D_1, D_2, D_3, D_4 \dots$ (najraznejše občutke, druge predstave, najraznejše misli, čustva i. t. d.), do katerih vseh stoji naša pozornost že načelno v popolnoma istem razmerju. Verjetnost, da se obrne naša pozornost sama zdaj do tega, zdaj do drugega izmed vseh trenutnih doživljajev, znaša torej v vsakem slučaju le količino $\frac{1}{x}$, pri čemer pomeni x število vseh naših trenutnih doživljajev, ki jih je, kakor rečeno nebroj, kar se nič drugega ne pravi, nego da bi, če bi smeli iskati zahtevani razlog v pozornosti sami, bila pozornost na poedin pojav izključena.

Razloga, da se obrača naša pozornost do tega ali onega pojava, torej ne smemo iskati v pozornosti sami, temveč samo v njenih objektih, n. pr. v neki posebnosti doživljaja samega, na katerega smo pozorni. Že tu pa je važna okoliščina, da to ne velja samo tam, kjer se obrača naša pozornost do lastnega doživljanja, temveč tudi povsod tam, kjer smo pozorni na nepsihične pojave, n. pr. na mizo pred seboj, ker tudi miza, kakor že rečeno, naši pozornosti ni neposredno dana, temveč po drugem doživljanju, namreč po predstavljanju mize. Tako stojimo že zdaj pred zanimivo okoliščino, da se naša pozornost na podlagi drugega doživljanja, n. pr. na podlagi predstavljanja mize lahko obrne zdaj do mize same, zdaj pa do predstavljanja mize in da je v obeh slučajih iskati razloga za to obračanje pozornosti samo v posebni strani odgovarjajočega pred-

stavljanja mize, ki mora torej samo biti drugačno tedaj, ko se pozornost obrne do mize, torej do neposrednega objekta predstavljanja, drugačno tedaj, ko se pozornost obrne do tega predstavljanja samega. Takisto se že zdaj vidi, da mora ta posebnost n. pr. omenjenega predstavljanja mize biti kvantitativnega¹ značaja, ker velja tudi o pozornosti, da se lahko obrača „več ali manj“ zdaj na predstavljanje samo, zdaj na njegov objekt. Da pa lahko tem jasneje odločimo vprašanje, v čem moramo iskati zahtevano kvantitativno posebnost na našem predstavljanju kakega pojava, ki naj nastopa kot zadosten razlog za okoliščino, da se obrne naša pozornost zdaj na predstavljanje samo, zdaj na njegov objekt, si mislimo začasno, da sestoji vsa naša duševnost samo iz predstavljanja n. pr. mize in pa le še iz eventualne naše pozornosti, ki se naj na podlagi istega predstavljanja obrne zdaj do predstavljanja samega, zdaj do mize kot neposrednega objekta tega predstavljanja. Vidi se, da bi tudi v tem slučaju znašala verjetnost, da se obrne naša pozornost zdaj do predstavljanja samega, zdaj do omenjenega njegovega objekta, samo $\frac{1}{2}$, ako bi ne nahajali zadostnega razloga za to obračanje baš v posebni kvantitativni strani omenjenega predstavljanja samega, ki mora biti drugačno tedaj, ko naj se obrne naša pozornost do predstavljanja samega, drugačno tedaj, ko naj se obrne do objekta tega predstavljanja. Brez take posebne kvantitativne strani na našem predstavljanju bi torej tudi v tem in do skrajne fiktivnosti poenostavljenem slučaju sploh ne moglo priti do pozornosti ne na predstavljanje samo, ne na objekt predstavljanja.

¹ Izrecno moram pripomniti, da se s svojim tukajšnjim in sledečim vpoštevanjem „kvantitativnih“ odnošajev na psihološkem polju nikakor ne nahajam v nasprotju s tem, kar sem bil proti kvantitativnemu značaju duševnosti navedel že v „Uvodu“, str. 136 ss. Tam mislim namreč na kvantiteto v strogem, t. j. merilnem smislu besede, dočim govorim gori in v sledečem o takšnih straneh naše duševnosti, ki sicer seveda tudi niso v strogem smislu besede kvantitativnega, vendar pa takšnega značaja, da dopuščajo strogo matematično formulacijo svojih zakonitih odnošajev vsaj v toliko, v kolikor rabimo za poedine točke teh in podobnih nepravih kvantitet odgovarjajoče kvantitativne znake.

Kakor sem razvil to že na raznih drugih mestih, moramo na vsakem doživljanju in še posebej na vsakem predstavljanju razlikovati po dvoje realno neločljivih komponent, namreč vsebino in dej (akt), pri čemer odloča značaj vsebine vprašanje, kaj ima omenjeno predstavljanje za svoj „objekt“ ali „predmet“, ali n. pr. ravno mizo, ne pa melodije, dočim odloča značaj deja vprašanje, na kak način si kaj predstavljamo, t. j. ali na pristen ali na nepristen način; pristno si predstavljamo n. pr. mizo tedaj, ko jo gledamo „z lastnimi očmi“, otipamo „z lastnimi rokami“ i. t. d., nepristno pa tedaj, ko se spomnimo nanjo zunaj na cesti, ko samo umevamo drugo osebo, ki nam o tej mizi govori i. t. d.¹ Kakor pa je vsaka predstava predstava nečesa, kar ni ona sama in kar nastopa le kot njen objekt ali predmet, in kakor je vsaka predstava neobhodno pristnega ali nepristnega značaja, t. j. kakor ima vsaka predstava neobhodno specifično svojo vsebino in svoj dej, je vendar razmerje med tema neobhodnima komponentama predstave v tem smislu labilno, da lahko stopa bolj ali manj v ospredje zdaj njena vsebina, zdaj njen dej, t. j. da predstava lahko funkcionira zdaj bolj po svoji vsebini, zdaj bolj po svojem deju in narobe. Tako je po navadi o vseh predstavah vnanje prirode reči, da poslujejo pretežno po svoji vsebini in kažejo vzporedno s tem tudi po svojem psihološkem aspektu značaj, kakor bi bile le vsebine svojih nepsihičnih objektov. Ker so pa tudi te predstave vedno ali pristnega ali nepristnega značaja in ostajajo v obeh slučajih vsaj načelno predstave iste vnanje prirode, je tudi na vsaki takšni predstavi poleg njene vsebine, radi katere je ta predstava n. pr. ravno

¹ Glede vsebinske in dejne komponente vsakega doživljanja prim. „Uvod“, str. 2/2—209, 229—240, 250—253, 275—280, tudi „Sistem I.“, str. 94—98 i. dr. (glej register: dej, vsebina). O pristnem in nepristnem doživljanju prim. še posebej „Uvod“, str. 202, 207 s, 210 s, 214 s, 229, 232 ss, 240, 250 ss, 265, 275 ss, 287, 293 ss, 298 ss in 314. Glej n. pr. še „Sistem I.“, str. 95 s, 103, 105 ss, 127, 153—160, 164 ss, 169 i. dr. (Glej register: Misel, pristna — nepristna misel; čustvo, pristno — nepristno čustvo; stremljenje, pristno — nepristno stremljenje).

predstava mize, pokrajine, melodije, ne pa poslopja, kamenja i. t. d., razlikovati še njeno dejno komponento, vsled katere je predstava iste mize, iste pokrajine i. t. d. še ali pristnega ali nepristnega značaja. Kakor je torej tudi o takih predstavah reči, da imajo poleg vsebinske še dejno komponento, stopa pri njih vendar ravno njihova dejna komponenta izrazito v ozadje napram vsebinski komponenti. Ravno tako pa nahajamo tudi že v okviru predstavljanja predstave, o katerih velja po navadi nasprotno, t. j. da pretežno poslujejo ravno po svoji dejni komponenti. Semkaj spadajo tako zvani organski občutki, o katerih se na prvi pogled zdi, da nimajo vsebine, temveč da so le čisti akti, le gole reakcije subjekta na te in druge v psihofizičnem smislu besede odgovarjajoče fizijološke spremembe našega telesa. Ker pa nam točnejša psihološka analiza pokaže, da ima tudi vsak organski občutek posebno vsebinsko komponento in vzporedno s tem v istem smislu neobhodno še nekaj drugega za svoj objekt ali predmet, (podobno kakor ima n. pr. predstava mize ali melodije za svoj objekt ali predmet ravno mizo ali melodijo), stojimo zopet pred predstavami, ki sestojе iz vsebinske in iz dejne komponente, izmed katerih pa stopa močno v ozadje ravno vsebinska komponenta, in ki torej poslujejo pretežno po svoji dejni komponenti. Sicer pa lahko stopa v ospredje pri isti predstavi zdaj vsebina, zdaj dej. Ko jemo meso ali pijemo vino, doživljamo občutke mesnih in vinskih kvalitet, vendar občutke, ki nam zdaj v prvi vrsti samo „kažejo“ odgovarjajoče kvalitete mesa in vina, drugič pa jim manjka malone vsaka takšna „kazalna“ funkcija in se zdi, da so zopet le gole reakcije subjekta na vse to, kar se pri tem dogaja na njegovem jeziku, v njegovem požiralniku, želodcu i. t. d. Prvo se dogaja n. pr. tedaj, ko jemo meso in pijemo vino, da presodimo njegove kvalitete, drugo pa tedaj, ko jemo meso n. pr. samo zato, ker smo lačni, in pijemo vino n. pr. le iz žeje. Kljub temu imamo iste predstave (vinskih in mesnih kvalitet), ki pa se javljajo v prvem slučaju pretežno po vsebini, v drugem pa po deju, dasi sestojе v obeh slučajih iz vsebinske in iz dejne komponente.

Že omenjeni primeri jasno kažejo, da moramo i na vsebini i na deju n. pr. predstavljanja razlikovati še posebno kvantiteto, od katere je odvisno vprašanje, ali se javlja predstavljanje pretežno po vsebini ali po deju. Ker je na drugi strani ravno tako že jasno, da stopa vsebina predstavljanja tem bolj v ospredje, čim bolj stopa njegov dej v ozadje in narobe, lahko torej o semkaj spadajoči posebni kvantiteti vsebine in deja predstavljanja ugotovim že zdaj, da stojita ti kvantiteti v razmerju stroge reciprocitete, t. j. da odgovarja vsaki večji vsebinski manjša dejna kvantiteta istega predstavljanja in narobe, čemur torej odgovarja, ako zaznamujem semkaj spadajočo vsebinsko kvantiteto predstavljanja z v , dejno kvantiteto istega predstavljanja pa z δ , kakor tudi ako še z uzuelnimi znaki označim, da kolebata ti kvantiteti med θ in 1, sledeča enačba:

$$v + \delta = 1$$

$$\theta \leq v \leq 1.$$

S tem pa smo hkrati že izklesali tudi ono kvantitativno posebnost na predstavljanju, katera edina odloča, da se v našem gorenjem primeru obrne pozornost zdaj do objekta predstavljanja, zdaj do predstavljanja samega. Ta posebnost je namreč istovetna z gori definirano vsebinsko in dejno kvantiteto predstavljanja, kar jasno potrjuje tudi že vsakdanja izkušnja. Kakor sem namreč gori mogel reči, da poslujejo predstave vnanje prirode navadno pretežno po svoji vsebini, organski občutki pa navadno pretežno po svojem deju, tako se v istem smislu, ko doživljamo prve predstave, tudi s svojo pozornostjo po navadi nahajamo pretežno pri vnanji prirodi sami, torej pri objektu predstav, dočim se, ko doživljamo organske občutke, nahajamo v istem smislu navadno in pretežno s svojo pozornostjo pri teh občutkih samih, ne pa pri njihovih objektih (radi česar se nam tudi zdi, da ti občutki sploh nimajo lastne vsebine). Vzporedno s tem se tudi povsod tam, kjer posluje ista predstava zdaj pretežno po svoji vsebini, zdaj pa pretežno po svojem deju, naša pozornost obrača v istem smislu pretežno zdaj do objekta predstave, zdaj pa do predstave same, kar zopet lahko potrdimo z zgorajšnjim primerom

predstav mesnih ali vinskih kvalitet. Ko jemo meso in pijemo vino, da določimo njegove kvalitete, doživljamo „vsebinsko-močne“ predstave odgovarjajočih mesnih in vinskih kvalitet; vzporedno s tem se nahajamo v takem slučaju tudi s svojo pozornostjo predvsem ravno pri mesnih in vinskih kvalitetah samih, ne pa pri odgovarjajočem predstavljanju teh kvalitet. Ko pa jemo meso ali pijemo vino poglavitno radi gladu ali žeje, doživljamo v prvi vrsti „dejno-močne“ predstave odgovarjajočih mesnih in vinskih kvalitet; vzporedno s tem se nahajamo v takem slučaju tudi s svojo pozornostjo predvsem pri svojih predstavah odgovarjajočih mesnih in vinskih kvalitet, pri lastnem „žvečenju“ mesa in pri lastnem „pitju“ vina, ne pa pri mesu in vinu samem.

Zdi se torej, da je vprašanje, ali se obrača naša pozornost na doživljanje, recimo predstavljanje nečesa ali pa na objekt tega predstavljanja, odvisno od orisane dejne in vsebinske kvantitete doživljanja, ki jo zato imenujem pozornostno dejno ali vsebinsko kvantiteto doživljanja. Naša pozornost na lasten doživljaj ali na objekt tega doživljaja je torej funkcijonelno odvisna od pozornostne dejne in vsebinske kvantitete tega doživljaja, pri čemer se zdi, da stoji pozornost na doživljaj sam z njegovo pozornostno dejno kvantiteto v razmerju direktne, z njegovo pozornostno vsebinsko kvantiteto pa v razmerju indirektno proporcije, kar velja zdaj v istem smislu tudi za pozornost na objekt lastnega doživljanja napram vsebinski pozornostni kvantiteti tega doživljanja. Čim večja je pozornostna dejna in čim manjša je pozornostna vsebinska, oziroma čim večja je pozornostna vsebinska in čim manjša je pozornostna dejna kvantiteta doživljanja, tem večja je pozornost na doživljaj sam, oziroma tem večja je pozornost na objekt doživljaja. Da pa kljub temu tudi v našem do skrajne fiktivnosti poenostavljenem slučaju radi tega še ne smemo količine naše pozornosti na doživljaj sam, oziroma na objekt tega doživljaja izvajati enostavno le iz pozornostne dejne, oziroma iz pozornostne vsebinske kvantitete doživljaja, sledi iz okoliščine, da si brez zadržka lahko mislimo

n. pr. dva subjekta, ki doživita oba recimo predstavo mize, ki kaže v obeh slučajih enako pozornostno dejno in pozornostno vsebinsko kvantiteto, a bo vendar n. pr. prvi subjekt mnogo bolj ali manj pozoren ali na omenjeno predstavljanje samo, ali pa na objekt tega predstavljanja, namreč zato in v toliko bolj ali manj, ker in v kolikor pripada brez ozira na to predstavljanje prvemu subjektu večja ali manjša pozornostna, t. j. miselna sposobnost nego drugemu. Saj si lahko mislimo tudi subjekte, ki sploh nimajo pozornostne, oz. miselne sposobnosti, ki so torej v tem smislu popolnoma „nemiselnega“ značaja, ki pa vendar doživljajo golo predstavljanje, torej predstavljanje, ki mu tudi neobhodno gre kakor dejna tako vsebinska komponenta, določena ob enem po svoji semkaj spadajoči pozornostni kvantiteti.¹ In vendar pri takšnem subjektu ne more priti do efektivne pozornosti ne na omenjeno predstavljanje samo, ne na objekt tega predstavljanja, to pa zato ne, ker mu poleg vseh do sedaj orisanih pogojev za nastop pozornosti manjka še glavni pogoj, namreč sposobnost, biti na nekaj pozoren, sploh na nekaj misliti. Ta pozornostna ali miselna sposobnost subjekta je torej zopet tudi sama lahko večja ali manjša, maksimalna ali minimalna in tudi v okviru „človeških“ subjektov ni povsod konstantna, temveč lahko kaže tudi pri njih najraznejše stopnje. S tem pa je že implicite izrečeno, da pozornost na lastno doživljanje ali pa na objekt tega doživljanja funkcijelno ne zavisi samo od pozornostne dejne ali od pozornostne vsebinske kvantitete doživljanja, temveč v enaki meri še od kvantitete pozornostne, sploh miselne sposobnosti, pri čemer stoji očitno i pozornost na lasten

¹ Možnost subjektov brez vsakega mišljenja izvira iz one zakonite relacije med mislijo in golim predstavljanjem, ki jo lahko takole izrazim: Vsako mišljenje predpostavlja kot svojo psihološko podlago nazadnje istočasno predstavljanje odgovarjajočih drugih pojavov, ne pa narobe. Semkaj spadajo že citirana mesta, tikajoča se mojega pojma „psihološke podlage“. Tako se tudi mi sami lahko nahajamo v danem slučaju brez vsakega mišljenja, dočim moramo vselej neobhodno doživljati vsaj takšno ali drugačno predstavljanje (vsaj takozvane „občutke“).

doživljaj sam, i pozornost na objekt tega doživljaja z omenjeno zadnjo kvantiteto v razmerju direktne proporcije: Čim večja ali čim manjša je naša pozornostna, miselna sposobnost, tem večja ali tem manjša je ceteris paribus tudi kakor naša pozornost na lastno doživljanje tako naša pozornost na objekt tega doživljanja.

Že v našem izhodnem in do skrajne fiktivnosti poenostavljenem slučaju, v slučaju subjekta, ki naj doživi samo predstavljanje mize in ki mu naj gre še izvestna sposobnost pozornosti ali mišljenja, moramo torej poleg že omenjene v - in δ -kvantitete predstavljanja razlikovati še kvantiteto njegove pozornostne ali miselne sposobnosti, ki naj se zove μ -kvantiteta, pa tudi še kvantiteto pozornosti na predstavljanje samo, splošno torej kvantiteto njegove pozornosti na lasten doživljaj — ta kvantiteta naj se zove π_D - in še kvantiteto njegove pozornosti na objekt omenjenega predstavljanja, torej še kvantiteto njegove pozornosti na objekt lastnega doživljaja — ta kvantiteta naj se zove π_O . Ker pa so nam že zgorajšnje analize pokazale, da sta pozornostna dejna in vsebinska kvantiteta doživljaja vedno recipročni, da stoji pozornost na doživljaj sam v razmerju direktne proporcije z njegovo pozornostno dejno, pozornost na objekt doživljaja pa z njegovo pozornostno vsebinsko kvantiteto in da stoji še kakor pozornost na doživljaj sam tako pozornost na objekt doživljaja v razmerju direktne proporcije tudi z miselno sposobnostjo subjekta, dohajamo tako do sledeče pozornostne enačbe, ki kaže vse orisane zakonite pozornostne odnošaje in ki brezpogojno velja vsaj za naš izhodni fiktivni primer, pri katerem torej gre samo za pozornost na lasten doživljaj ali pa na objekt tega doživljaja, to pa še brez ozira na katerekoli stike tega doživljaja z drugim doživljajem:

$$\pi_D + \pi_O = \mu (v + \delta)$$

$$\pi_D = \mu \delta$$

$$v + \delta = 1$$

$$0 \leq v \leq 1.$$

To enačbo imenujem, ker smo jo izvedli le s pomočjo fiktivne izolacije doživljaja napram vsem drugim doživljajem,

izolativno enačbo pozornosti. Že ta enačba pa nam jasno kaže, kako moramo količino katerekoli pozornosti na lasten doživljaj ali pa na objekt tega doživljaja smatrati samo za analitično rezultanto vsaj še treh drugih količin, namreč omenjene v -, δ - in μ -kvantitete.

Da pa ta enačba nikakor ne velja tudi za vse one slučaje dnevnega življenja, ko nam pripada v vsakem trenutku nešteto najraznovrstnejših doživljanj, hitro pove to-le razmišljanje. Ako bi tej enačbi pripadala splošna brezpogojna veljavnost, tedaj bi vsaj povsod tam, kjer gre za isto pozornostno ali miselno sposobnost subjekta, torej za isto μ -kvantiteto, morala znašati tudi njegova pozornost na lasten doživljaj vselej tedaj, ko znaša njegova pozornost na objekt tega doživljaja minimum, recipročen maksimum in narobe, kar pa nikakor ne velja, vsaj ne v dnevnem življenju. Nasprotno se nam lahko večkrat pripeti, da nismo prav nič pozorni na objekte poedinih doživljajev, da pa takisto nismo prav nič pozorni na te doživljaje same, dasi ne izvira to morda samo iz našega nemiselnega značaja, ker smo tudi v tem slučaju lahko najintenzivnejše pozorni recimo na objekte drugih trenutnih doživljajev ali pa na druge trenutne doživljaje same. Tako je v trenutku vsa moja pozornost pri pisalnem stroju pred menoj, kar se torej v smislu dosedanjih analiz le pravi, da doživljam v trenutku predstavo pisalnega stroja, čije vsebina stoji neprimerno v ospredju napram njenemu deju, in da mi vsaj v trenutku gre še posebna pozornostna sposobnost sploh. Že iz zgorajšnje izolativne pozornostne enačbe sledi torej v resnici, da in zakaj znaša tudi moja trenutna pozornost na pisalni stroj, t. j. na objekt mojega trenutnega predstavljanja izvesten maksimum. Toda v istem trenutku doživljam vendar še nešteto različnih drugih doživljajev, recimo občutek temperature, predstavo strojepiske, raznovrstne organske občutke, predstavo svojih rok, nog i. t. d., pri čemer pa nisem prav nič pozoren ne na objekte teh drugih trenutnih doživljajev, ne na te doživljaje same, kar bi pa moralo biti v smislu zgorajšnje izolativne pozornostne enačbe, ako naj bi ta enačba v resnici brezpogojno veljala za vsako

doživljanje brez ozira na stik z drugim doživljanjem, vnaprej izključeno.

Ta okoliščina torej jasno kaže, da ostane naša izolativna enačba pozornosti za točno umevanje zakonitega pojavljanja vsake faktične pozornosti tako dolgo brez-pomembna, dokler se nam ne posreči priti tudi do takšne pozornostne enačbe, ki bi veljala tudi z izrecnim vpoštevanjem stika med poedinimi našimi doživljaji in ki jo zato že zdaj imenujem komparativno enačbo pozornosti. Pot, ki nas vede od omenjene izolativne do komparativne pozornostne enačbe, je po mojem mnenju sledeča: Že pri izpeljavi izolativne pozornostne enačbe sem moral omeniti, da količina pozornosti na lasten doživljaj ali pa na objekt tega doživljaja ni odvisna samo od pozornostne dejne in vsebinske kvantitete doživljaja, temveč še od količine naše vsakokratne pozornostne ali miselne sposobnosti. Isto misel pa lahko zdaj *mutatis mutandis* prenesem tudi na slučaj, ko se ne nahajamo več pred poedinim doživljajem, temveč pred nebrom trenotnih lastnih doživljajev, torej n. pr. pred doživljaji $D_1, D_2, D_3, D_4 \dots$, ki jih vse istočasno doživljamo in izmed katerih ima vsak svojo posebno pozornostno vsebinsko in dejno kvantiteto in izmed katerih se nahaja še vsak v posebnem razmerju do trenutne kvantitete naše pozornostne ali miselne sposobnosti. Potemtakem pa ostane ravno tukaj popolnoma odprto še eno vprašanje, namreč vprašanje, koliko naše celokupne trenutne pozornosti odpade v takem slučaju n. pr. ravno ali na doživljaj D_1 ali na doživljaj D_2 ali na naš doživljaj D_3 i. t. d. v svrhu, da more poedini doživljaj na to količino celokupne naše pozornosti, stoječo mu na razpolago ravno na podlagi njegovega stika z drugimi trenotnimi doživljaji, vplivati s pomočjo svoje pozornostne dejne in vsebinske kvantitete in to ravno v smislu gori izklesanih zakonitih odnošajev med tema kvantitetama in pa med odgovarjajočim delom naše celokupne pozornosti. Z drugimi besedami lahko to za zdaj še odprto vprašanje izrazim tudi takole: Edino s pomočjo omenjene dejne in vsebinske pozornostne kvantitete more vsak doživljaj v smislu gori

orisanih zakonov vplivati samo na oni del celokupne naše pozornosti, t. j. samo na oni del omenjene naše trenutne μ -kvantitete, ki mu stoji sploh na razpolago tudi na podlagi njegovega stika z raznimi drugimi trenutnimi doživljaji, izmed katerih ima vendar vsak zopet svojo posebno dejno in vsebinsko pozornostno kvantiteto in izmed katerih more vsak edino s pomočjo teh svojih kvantitet v smislu orisanih zakonov vplivati zopet le na oni del naše trenutne μ -kvantitete, ki mu stoji v to svrhu na podlagi njegovega stika z vsem ostalim trenutnim našim doživljanjem sploh na razpolago. Poleg tega, da ima vsak poedin doživljaj svojo posebno pozornostno dejno in vsebinsko kvantiteto, moramo torej na njem razlikovati še eno posebno kvantiteto, od katere je odvisno vprašanje, koliko celokupne pozornosti, t. j. koliko trenutne μ -kvantitete odpade na doživljaj tudi v stiku z drugim trenutnim doživljanjem; šele ta od omenjene posebne kvantitete doživljaja odvisni del celokupne trenutne pozornosti se more in mora v smislu gori omenjene izolativne pozornostne enačbe razcepiti v odgovarjajočo količino naše pozornosti na doživljaj sam, oziroma na objekt tega doživljaja, t. j. v odgovarjajočo π_D -, oziroma π_O - kvantiteto. Da pa moramo iskati v resnici zadostnega razloga za okoliščino, da odpada na ta ali na drug trenoten doživljaj ravno tolik in tolik del celokupne naše pozornosti, zopet v posebni in sicer kvantitativni strani tega doživljaja, sledi iz istih razlogov, s katerimi sem gori mogel zavriniti mnenje, da lahko iščemo v naši pozornosti sami zadostnega razloga za to, da se obrača na ta ali drug pojav. Ako bi bilo samo od naše celokupne pozornosti odvisno vprašanje, kolik del nje naj odpade na kak doživljaj tudi v stiku z našim drugim trenutnim doživljanjem, tedaj bi se zopet ne dalo umeti, zakaj odpade v tem smislu na ta doživljaj več, na drugega manj celokupne pozornosti, ker se vse te razlike zopet ne tičejo pozornosti same, temveč zopet le tega ali drugega poedinnega doživljaja. Tudi tukaj bi bilo potemtakem reči, da bi znašala verjetnost, da sploh odpade neki del naše celokupne pozornosti na ta ali drug poedin doživljaj tudi

spricho stika z našim drugim trenutnim doživljanjem, samo $\frac{1}{x}$, pri čemer pomeni x zopet število vseh naših trenutnih doživljanjev. To pa se zopet nič drugega ne pravi, nego da bi v slučaju, če bi na poedinem našem doživljanju ne nahajali še posebne njegove kvantitete, katera edina odloča še vprašanje, koliko celokupne naše pozornosti odpade nanj tudi v stiku z drugim našim trenutnim doživljanjem, bilo vnaprej izključeno katerokoli takšno odpadanje in da bi torej vzporedno s tem zopet sploh nikdar ne mogli priti do efektivne pozornosti na poedin lasten doživljanj sam kakor tudi ne do efektivne pozornosti na objekt tega doživljanja.

Že zdaj vidimo, da se ta posebna kvantiteta na doživljanju ne tiče ne njegove dejne, ne njegove vsebinske komponente same, temveč da pripada celotnemu doživljanju in to ravno na podlagi njegovega stika z našim drugim trenutnim doživljanjem. To posebno kvantiteto doživljanja imenujem njegovo energijo in utemeljujem ta izraz s sledečimi mislimi. Vsakemu doživljanju pripada zakonita tendenca, ohraniti se po možnosti dolgo kot faktičen kos celokupne duševnosti. Ta tendenca popolnoma odgovarja zakonu vztrajnosti (Beharrungsgesetz) pri fizičnih pojavih; tako je tudi tukaj na prvi pogled reči, da bi vsako faktično poedino naše doživljanje nujno ostalo vedno neokrnjeno in nespremenjeno in da bi nikdar ne izginilo in ne moglo izginiti, ako bi nanj ne vplivalo realno na najraznejše načine kako drugo doživljanje. Kakor na fizičnem polju vsak pojav zase „vztraja“ in nastaja ter izginja le potom realnega vplivanja drugih pojavov, ki zase zopet v istem smislu „vztrajajo“ i. t. d. nazaj in naprej, tako tudi na psihološkem polju vsako doživljanje zase „vztraja“, nastaja in izginja pa le radi realnega vplivanja drugih doživljanj, ki zase zopet v istem smislu „vztrajajo“, vse to zopet poljubno daleč nazaj in naprej. In kakor se na fizičnem polju za vsako tako realno vplivanje na poedine in zase „vztrajajoče“ pojave porabi vedno neka „energija“, ki pripada vsakemu zase vztrajajočemu fizičnemu pojavu, tako se za isto realno vplivanje na psihološkem polju tudi

porabi vedno neka „energija“, ki pripada tudi vsakemu zase „vztrajajočemu“ doživljanju, ker je še posebej tudi tukaj reči, da odgovarja vsakemu realnemu vplivanju kakega zase „vztrajajočega“ doživljanja na kako drugo zase zopet „vztrajajoče“ doživljanje tudi odgovarjajoče realno vplivanje zadnjega doživljanja na prvo, realnemu vplivanju doživljanja na kako drugo sočasno doživljanje odgovarjajoče realno vplivanje drugega doživljanja na prvo, realnemu vplivanju prejšnjega doživljanja na poznejše odgovarjajoče realno vplivanje poznejšega na prejšnje i. t. d. poljubno naprej in nazaj. K vsemu temu se na psihološkem polju pridruži še okoliščina, da moramo tudi tukaj pri vsakem subjektu govoriti še o posebnem zanj veljavnem „kapacitetnem“ faktorju, ki je istoveten z njegovo sposobnostjo, doživeti hkrati le neko določeno število doživljajev. V tem pogledu sliči subjekt sodu, v katerega lahko spravimo samo izvestno količino vode ali vina. Ta sposobnost je pri raznih subjektih nedvomno večja ali manjša, znaša pa pri vsakem vsaj v vsakem poedinem trenutku zopet nedvomno le neko določeno količino. Moramo torej tem bolj govoriti o posebni večji ali manjši realni energiji doživljanja, od katere odvisi ravno vprašanje, v koliki meri more poedino doživljanje zase uspešno vztrajati kakor napram realnemu vplivanju od drugega doživljanja tako še posebej napram določenemu kapacitetnemu faktorju odgovarjajočega subjekta. In kakor se na naravoslovnem polju v danem slučaju prenaša energija enega pojava na drug pojav, kar ima za svojo posledico, da prvi pojav „izginja“, drugi pa „nastaja“, tako se tudi tukaj na podlagi omenjenega medsebojnega vplivanja celokupnega doživljanja prenaša energija enega doživljanja na drugo doživljanje, kar ima tudi tukaj za posledico, da prvo doživljanje polagoma „izginja“, drugo pa polagoma „nastaja“. Poleg vsega tega pa nahajamo na psihološkem polju še zanimivo okoliščino, da pride večkrat do takšne spojitve doživljaja z doživljajem, ki ima za svojo posledico ojačenje omenjene energije vsakega izmed teh doživljajev: tako leži jedro vsake asociacije med dvema predstavama tudi v tem, da zadobi vsaka izmed teh predstav

ravno na podlagi asociacije večjo energijo orisanega „vztrajanja“, in to kakor napram drugemu trenutnemu doživljanju tako tudi napram omenjenemu kapacitetnemu faktorju odgovarjajočega subjekta. Isti pomen ima recimo za naše predstavljanje tudi njegova spojitev n. pr. s čustvovanjem in stremljenjem, ki v danem slučaju tudi neprimerno poveča energijo predstavljanja, t. j. njegovo moč, uspešno vztrajati napram drugemu predstavljanju kakor tudi napram trenutnemu kapacitetnemu faktorju. Tako vidimo, da pripada vsakemu doživljanju še posebna realna energija „vztrajanja“, ki je lahko večja ali manjša in čije količina zavisi tudi od drugih trenutnih činiteljev, tako n. pr. tudi od stika doživljaja z drugim trenutnim doživljanjem.

Tako smo prišli zdaj tudi od te strani do one gori zahtevane posebne kvantitete na vsakem doživljanju, od katere edine zavisi vprašanje, kolik del celokupne naše pozornosti odpade na kak doživljaj, n. pr. na predstavljanje, z ozirom na njegov stik z drugim trenutnim doživljanjem. Ta posebna pozornostna kvantiteta vsakega doživljaja je namreč istovetna z njegovo pravkar orisano realno energijo, ki se torej od svoj čas orisane pozornostne dejne in vsebinske kvantitete tudi glede razmerja do naše pozornosti temeljno razlikuje še v sledečem: Dočim zavisi od večje ali manjše pozornostne dejne, oziroma vsebinske kvantitete doživljaja večja ali manjša usmerjenost pozornosti na ta doživljaj sam, oziroma na objekt tega doživljaja, zavisi od večje ali manjše energije celotnega doživljaja večji ali manjši del celokupne naše pozornosti, ki odpade na ta doživljaj in edino katerega more ta doživljaj na podlagi svoje trenutne večje ali manjše pozornostne dejne, oz. vsebinske kvantitete več ali manj usmeriti nase, oziroma na svoj objekt. Že zdaj se potemtakem vidi, da bi nam še tako velika celokupna pozornost, t. j. še tako velika μ -kvantiteta in še tako velika pozornostna vsebinska ali pa dejna kvantiteta doživljaja prav nič ne pomagala, da pridemo tudi do efektivne pozornosti na ta doživljaj sam ali pa na njegov objekt, ako bi znašala omenjena posebna energija tega doživljaja samo neki minimum, če bi torej ta doživljaj

ne mogel pritegniti nase prav nič ali pa le bore malo naše celokupne pozornosti, in to baš na podlagi njegovega stika z našim drugim trenutnim doživljanjem. Prav tako pa lahko že zdaj rečem, da stoji količina pozornosti na lasten doživljaj, oziroma na objekt lastnega doživljaja v razmerju stroge direktne proporcije ne le z vsakokratno pozornostno dejno, oziroma vsebinsko kvantiteto doživljanja in da količina obeh pozornosti ne stoji v razmerju iste direktne proporcije samo s količino celokupne naše pozornosti, temveč da stoji kakor količina pozornosti na lasten doživljaj tako količina pozornosti na objekt doživljaja v razmerju iste stroge direktne proporcije še z orisano pozornostno energijo tega doživljaja: večja ali manjša, maksimalna ali minimalna količina pozornosti na lasten doživljaj, oziroma na objekt lastnega doživljaja je torej v smislu omenjenih direktnih proporcij neobhodna analitična rezultanta treh drugih količin, namreč večje ali manjše, maksimalne ali minimalne pozornostne dejne, oziroma vsebinske kvantitete doživljaja, dalje njegove večje ali manjše, maksimalne ali minimalne pozornostne energije in končno še večje ali manjše, maksimalne ali minimalne pozornostne sposobnosti odgovarjajočega subjekta.

Le radi večje nazornosti naj ilustrira vse gori orisane odnošaje sledeči primer, dasi seveda nima nič stvarno opravka z našim problemom: Mislimo si človeka v takšnem položaju, da si more s še tako intenzivnim delom zaslužiti le določeno količino denarja, ki pa je sklenil, da bo dal del zasluženega denarja osebi X, drugi del pa osebi Y. Tudi tukaj se takoj vidi, da je količina denarja, ki naj ga ta človek efektivno izroči osebi X, oziroma Y, analitična rezultanta treh in vseh treh drugih količin, namreč količine njegove volje, dati osebi X, oziroma Y toliko in toliko prisluženega denarja, dalje količine intenzivnosti njegovega dela (od katere je odvisno, koliko si prisluži od denarja, ki ga v najboljšem slučaju lahko zasluži) in končno še od količine denarja, ki si ga pri najintenzivnejšem delu sploh more prislužiti. In tudi tukaj je reči, da je količina denarja, ki jo od njega dobi oseba X, oziroma Y, tem večja ali

manjša, maksimalna ali minimalna, čim večja ali manjša, maksimalna ali minimalna je prvič količina denarja, ki je temu človeku sploh na razpolago, drugič količina intenzivnosti njegovega dela in tretjič še količina denarja, ki jo hoče dati osebi X, oziroma Y. Brez vsakega nadaljnega izvajanja se takoj vidi, da stojimo ravno glede orisanih formalnih kvantitativnih odnošajev pred popolnim paralelizmom med tem čisto drugovrstnim primerom in pa gori orisanimi pozornostnimi pojavi. Količini pozornostne sposobnosti tam odgovarja tu količina denarja, ki stoji našemu človeku sploh na razpolago, orisani pozornostni energiji poedinega doživljanja tam odgovarja tu količina intenzivnosti dela, s katero edino si more ta oseba pridobiti odgovarjajočo količino denarja, ki ji je na razpolago, večji ali manjši pozornostni dejni, oziroma vsebinski kvantiteti doživljaja tam pa odgovarja tukaj volja omenjenega človeka, dati osebi X, oziroma Y več ali manj prisluženega denarja.

Zgorajšnja izvajanja vsebujejo že vse to, kar nam je potrebno, da pridemo v resnici od svoj čas izvedene izolativne enačbe do zahtevane komparativne enačbe celokupne naše pozornosti. Ako zaznamujem gori izklesano posebno kvantiteto doživljaja, namreč njegovo pozornostno energijo še z d in obdržim glede ostalih nam že znanih kvantitet vse doslej rabljene znake, tedaj dobimo na podlagi orisanih proporcijskih odnošajev med vsemi kvantitetami ti-le enačbi:

$$\pi_O = \mu d v,$$

$$\mu_D = \mu d \delta,$$

ki dasta skupaj, ako še izrecno vpoštevam, da sta pozornostna dejna in vsebinska kvantiteta doživljaja vedno recipročni, to-le enačbo:

$$\pi_O + \pi_D = \mu d (v + \delta)$$

$$\pi_O = \mu d v$$

$$v + \delta = 1$$

$$\theta \leq v \leq 1.$$

Ta enačba je zahtevana komparativna enačba celokupne naše pozornosti. Ona nam zdaj v resnici reši vse

one težkoče, na katere smo trčili pri svoječasnem poskusu, uporabiti izolativno enačbo pozornosti za vse slučaje efektivne pozornosti. Saj vemo zdaj, da količina efektivne pozornosti bodisi na lasten doživljaj, bodisi na objekt tega doživljaja ni odvisna samo od orisane δ - in v -kvantitete tega doživljaja in od vsakokratne μ -kvantitete, temveč obligatorično še od gori izklesane d -kvantitete istega doživljaja, in to v smislu gorenje enačbe. Ako torej znaša ta kvantiteta izvesten minimum, tedaj znaša v smislu gorenje enačbe odgovarjajoč izvesten minimum tudi naša pozornost kakor na doživljaj sam tako na njegov objekt in to brez ozira na katerokoli siceršnjo njegovo δ - in v -kvantiteto kakor tudi brez ozira na katerokoli μ -kvantiteto. Zdaj je popolnoma umljivo vse to, kar sem v tem pogledu navedel v svoječasnem primeru trenutne pozornosti na pisalni stroj pred menoj, akoprav doživljam v trenutku poleg predstave stroja n. pr. še nešteto drugih predstav, pri čemer pa nisem pozoren ne na te druge predstave same ne na njihove objekte. V trenutku sem pozoren ravno na pisalni stroj pred menoj v smislu gorenje enačbe iz vseh omenjenih treh razlogov, namreč radi pozornostne vsebinske kvantitete predstave stroja, radi svoje pozornostne sposobnosti in še radi izvestne precejšnje pozornostne energije svoje trenutne predstave pisalnega stroja, katere energije pa manjka ravno vsem ostalim mojim trenutnim predstavam. Če je temu tako, tedaj pa ravno v smislu gorenje enačbe in to z analitično nujnostjo mora priti samo do tolike pozornosti na pisalni stroj pred menoj, t. j. na objekt one predstave, ki ji pripada v trenutku neprimerno večja pozornostna vsebinska nego pozornostna dejna kvantiteta in tudi neprimerno večja pozornostna energija nego vsem ostalim mojim trenutnim doživljajem. Semkaj spada n. pr. tudi znani slučaj, ko gre kdo mimo zvonika in se šele naknadno spomni, da je ura bila pravkar pet. Tudi ta človek je doživel predstavo odgovarjajočih glasov že tedaj, ko je šel mimo zvonika, a vendar v tistem trenutku ni bil pozoren na te glasove. Iz naše izolativne enačbe bi torej sledilo, da bi se morala v tem trenutku njegova po-

zornost tem bolj nahajati pri predstavi omenjenih glasov, pri njegovem lastnem „slišanju“ glasov, kar pa seveda ne velja, ker v tem trenutku naš človek ni „prav nič“ pozoren ne na omenjene glasove ne na svoje slišanje teh glasov. Gorenja komparativna enačba pozornosti nam razlaga tudi to dejstvo. V trenutku, ko je šel mimo zvonika, ni bil „prav nič“ pozoren ne na slišane glasove ne na svoje slišanje glasov, ker je iz katerihkoli razlogov njegovi predstavi teh glasov v razmerju z njegovimi drugimi takratnimi doživljaji pripadala le minimalna energija, tako da v tem trenutku ta predstava v razmerju z drugimi njegovimi doživljaji ni mogla pritegniti nase „nič“ celokupne njegove pozornosti, torej tudi ni mogla usmeriti njegove pozornosti v smislu svoje lastne pozornostne dejne in vsebinske kvantitete ne na sebe samo ne na svoj objekt.

Sicer pa zdaj lahko že formalno pokažem tudi ono točko, na kateri sovpadе gorenja komparativna enačba s svoj čas izpeljano izolativno enačbo pozornosti. To se dogaja ali bi se dogajalo tedaj, kadar pripada ali bi pripadala kakemu doživljaju v strogem pomenu besede maksimalna pozornostna energija, torej energija, radi katere bi odpadla na ta doživljaj celokupna pozornost in radi katere bi torej ta doživljaj že v smislu gole pozornostne dejne in vsebinske kvantitete v resnici razpolagal z vso našo trenutno μ -kvantiteto. Za vsak tak doživljaj velja torej tudi v smislu gorenje komparativne enačbe pozornosti popolnoma in brez ozira na stik z drugim trenutnim doživljanjem že svoj čas orisana izolativna enačba pozornosti. Izolativna enačba pozornosti je torej, če naj bo splošno veljavna, le poseben slučaj gorenje komparativne enačbe pozornosti, namreč slučaj, ko znaša d -kvantiteta doživljaja strogi maksimum, ko torej velja enačba: $d = 1$, $\theta \leq d \leq 1$. Samo tedaj, ako velja za doživljaj enačba:

$$d = 1,$$

$$\theta \leq d \leq 1,$$

veljata tudi v smislu gorenje komparativne enačbe pozor-

nosti za takšen in le za takšen trenoten doživljaj tudi enačbi:

$$\pi_O = \mu v,$$

$$\pi_D = \mu \delta,$$

torej prej orisana izolativna enačba pozornosti. Ako torej motrimo te enačbe z vidika njih splošne veljavnosti, je tudi izolativna enačba pozornosti že vključena v komparativni enačbi.

Drug markanten slučaj pa nam nudijo doživljaji, za katere naj velja enačba: $v = 1$, torej $\delta = \theta$ ali pa enačba $\delta = 1$, torej $v = \theta$, t. j. ki naj imajo v strogem pomenu besede maksimalno pozornostno vsebinsko (in torej minimalno pozornostno dejno) ali pa maksimalno pozornostno dejno (in torej minimalno pozornostno vsebinsko) kvantiteto. Če namreč velja za doživljaj enačba:

$$v = 1 (\delta = \theta), \text{ oziroma } \delta = 1 (v = \theta)$$

$$\theta \leq v \leq 1,$$

tedaj in le tedaj veljata v smislu gorenje komparativne enačbe pozornosti enačbi:

$$\pi_O = \mu d (\pi_D = \theta), \text{ oziroma}$$

$$\pi_D = \mu d (\pi_O = \theta).$$

Tretji mejni tip predstavlja slučaj, ko znaša orisana d -kvantiteta doživljaja v strogem pomenu besede minimalno količino ali pa ko znaša minimalno količino tudi naša pozornostna sposobnost, če torej velja enačba: $d = \theta$, $\theta \leq d \leq 1$ ali pa če velja za subjekt doživljaja enačba: $\mu = \theta$, $\theta \leq \mu \leq 1$. Bodisi, da velja prvo ali drugo ali pa oboje, v smislu gorenje komparativne enačbe veljata za vsak tak in le za vsak tak doživljaj z analitično nujnostjo enačbi:

$$\pi_O = \theta, \pi_D = \theta.^1$$

¹ Glede gori orisanih mejnih slučajev pa prim. končna izvajanja tretjega dela razprave, v katerih dokazujem, da je v strogem pomenu besede faktilno realiziran lahko samo oni mejni slučaj, za katerega velja definicija $\mu = \theta$; to pa izhaja odtod, ker govorim gori o „minimalnih“ količinah, ki so pa vendar v vsakem slučaju izvestne, dasi nedoločene količine in bi toraj, da ponazorim grafično tudi te mejne slučaje, mesto znaka θ moral rabiti pravzaprav samo odgovarjajoče diferencialne.

Med temi skrajnimi mejami, torej med slučajji, da znaša μ -kvantiteta kakor tudi orisana δ -, v - in d -kvantiteta kakega doživljaja strog maksimum ali strog minimum, pa leže vsi oni slučajji, kjer se vse te kvantitete premikajo med tema krajnima mejama, kjer torej znaša n. pr. d -kvantiteta doživljaja recimo samo $3/4$, $1/2$, $1/4$ i. t. d., oziroma kjer znaša n. pr. δ - ali v -kvantiteta doživljaja $3/4$, $1/2$, $1/4$ i. t. d. Kakor na vseh drugih poljih, so po navadi tudi tukaj realizirani samo taki in podobni vmesni slučajji, iz katerih pa lahko zdaj tudi v smislu gorenje komparativne enačbe z analitično nujnostjo izvajam tudi vse tem slučajem odgovarjajoče količine naše pozornosti na doživljaj sam, oziroma na objekt tega doživljaja. Saj sledi iz komparativne enačbe pozornosti za vsak poedin doživljaj, ki mu iz katerihkoli razlogov pripada kaka taka vmesna d -, v - (in torej obenem odgovarjajoča recipročna vmesna δ -) kvantiteta, z analitično nujnostjo tudi že odgovarjajoča vmesna količina efektivne naše pozornosti na *ta* doživljaj sam ali na objekt *tega* doživljaja, kar naj ponazori sledeča tabela, čije levi koloni kaže ta vsakokratne vmesne pozornostne kvantitete doživljaja, desna stran pa iz teh kvantitet analitično izvira jočo količino efektivne pozornosti na objekt *tega* doživljaja ali na *ta* doživljaj sam:

$d = 3/4$	$v = 3/4$ ($\delta = 1/4$)	$\pi_O = 9/16\mu$, $\pi_D = 3/16\mu$
	$v = 1/2$ ($\delta = 1/2$)	$\pi_O = 3/8\mu$, $\pi_D = 3/8\mu$
	$v = 1/4$ ($\delta = 3/4$)	$\pi_O = 3/16\mu$, $\pi_D = 9/16\mu$
$d = 1/2$	$v = 3/4$ ($\delta = 1/4$)	$\pi_O = 3/8\mu$, $\pi_D = 1/8\mu$
	$v = 1/2$ ($\delta = 1/2$)	$\pi_O = 1/4\mu$, $\pi_D = 1/4\mu$
	$v = 1/4$ ($\delta = 3/4$)	$\pi_O = 1/8\mu$, $\pi_D = 3/8\mu$
$d = 1/4$	$v = 3/4$ ($\delta = 1/4$)	$\pi_O = 3/16\mu$, $\pi_D = 1/16\mu$
	$v = 1/2$ ($\delta = 1/2$)	$\pi_O = 1/8\mu$, $\pi_D = 1/8\mu$
	$v = 1/4$ ($\delta = 3/4$)	$\pi_O = 1/16\mu$, $\pi_D = 3/16\mu$

i. t. d.

Iz vsega tega sledi zanimivo in presenetljivo dejstvo, da moramo efektivno pozornost bodisi na lasten doživljaj sam bodisi na objekt tega doživljaja smatrati za analitično rezultanto vseh treh drugih količin, namreč vsakokratne d -, δ - in v -kvantitete tega doživljaja samega in vsakokratne μ -kvantitete, in to v smislu gori podanih zakonitih proporcijskih odnošajev med vsemi temi kvantitetami.

II. Druga tolmačenja našega izhodnega problema.

Intenzitetna enačba vrednostnega stremljenja.

Dočim bi iz dosedanjih izvajanj sledilo, da je količina pozornosti na lasten doživljaj ali na objekt tega doživljaja neposredno odvisna v vsakem slučaju samo od vsakokratnih treh kvantitet, namreč od d -, δ - in v -kvantitete doživljaja in vsakokratne μ -kvantitete, bi morali v smislu raznih tradicijskih in modernih nazorov ta problem popolnoma drugače tolmačiti. Akoprav nasprotni nazori še nimajo imena posebnih teorij, se dajo vendar vsi spraviti v troje mnenj, izmed katerih bi lahko imenoval prvo intenzitetno, drugo čustveno, tretje pa stremljenjsko teorijo pozornosti.

V smislu prve teorije bi bilo reči, da zavisi količina pozornosti recimo na lastno slišanje glasu, oziroma na glas sam edino od večje ali manjše „intenzivnosti“ slišanja. Pod temi intenzitetnimi razlikami slišanj so pa mišljene razlike, ki vladajo med slišanjem močnega in med slišanjem slabega, med slišanjem najmočnejšega in najslabšega glasu, kar velja *mutatis mutandis* n. pr. tudi za občutenje večje ali manjše temperature i. t. d. Takoj pripomnim, da gre tudi tukaj za posebno kvantiteto recimo na našem predstavljanju, a to je kvantiteta, ki nima nič skupnega z dosedaj orisanimi kvantitetami na predstavljanju. Od kvantitete predstavljanja v sedanjem smislu besede je namreč odvisno vprašanje, ali nam to predstavljanje tudi na svojem objektu, n. pr. na glasu ali na temperaturi „kaže“ večjo ali manjšo kvantiteto tega objekta samega; zato sem imenoval že na drugem mestu to kvantiteto recimo predstav-

ljanja „predočevalno vsebinsko“ kvantiteto predstavljanja.¹ Ta kvantiteta se torej nikakor ne sme zamenjavati z orisano „pozornostno vsebinsko kvantiteto“ recimo predstavljanja, od katere zavisí le vprašanje, ali stoji vsebinska komponenta predstavljanja več ali manj v ospredju napram njegovi dejni kvantiteti, in to brez ozira na vprašanje, ali nam vsebinska komponenta predstavljanja radi svoje predočevalne kvantitete tudi na svojem objektu kaže večjo ali manjšo njegovo kvantiteto. Da sta ti kvantiteti vsaj načelno druga od druge neodvisni in da ju moramo strogo ločiti, jasno potrjuje že vsakdanja izkušnja. Kakor smo, ko slišimo izredno močan glas, lahko pozorni pred vsem na ta glas, tako smo drugič, ko slišimo še tako slabe glasove, z isto ekskluzivnostjo lahko pozorni tudi na te slabe glasove, kar se dogaja n. pr. takrat, ko z vso nežnostjo ubiramo strune. Isto tako se dogaja neštetokrat, da smo tedaj, ko slišimo izredno močan ali slab glas, pozorni v prvi vrsti na svoje slišanje samo, kar se dogaja z ozirom na slišanje izredno močnega glasu n. pr. takrat, ko nam postaja to slišanje samo neprijetno, z ozirom na slišanje prav slabega glasu pa n. pr. takrat, ko se vprašamo, ali sploh še kaj slišimo. Iz vsega tega jasno sledi, da lahko variira kakor pozornost recimo na predstavljanje samo tako na objekt tega predstavljanja glede svoje količine popolnoma neodvisno od vsakokratne omenjene posebne „predočevalne vsebinske kvantitete“ predstavljanja in da torej v resnici ne smemo in ne moremo govoriti o neposredni analitični zvezi med pozornostjo recimo na lastno predstavljanje ali na objekt tega predstavljanja in pa med omenjeno „predočevalno vsebinsko kvantiteto“ tega predstavljanja. Sicer pa dokazujejo isti primeri, da ta posebna kvantiteta predstavljanja sama tudi nima nič skupnega z orisano pozornostno energijo predstavljanja, ker bi v obratnem slučaju ravno na vsako slišanje izredno močnega glasu moral v smislu svoječasnih izvajanj odpasti tudi odgovarjajoči maksimum celokupne pozornosti, kar pa, kakor že rečeno, vsaj načelno

¹ „Sistem I.“, str. 151—160.

in neštetokrat tudi faktično ne velja. Iz vsega tega sledi dovolj jasno, da moramo prvič strogo razlikovati med gori omenjeno „predočevalno vsebinsko kvantiteto“ n. pr. predstavljanja in pa med svoj čas orisano v -, δ - in d -kvantiteto predstavljanja, drugič da v danem slučaju lahko empirično zavisi od predočevalne vsebinske kvantitete predstavljanja tudi njegova v -, δ - in d -kvantiteta, da pa zavisi količina pozornosti na to predstavljanje samo ali pa na objekt tega predstavljanja analitično in neposredno edino od zadnjih kvantitet, in to v smislu komparativne enačbe pozornosti. Ako zaznamujem vse do sedaj izklesane pozornostne kvantitete n. pr. na predstavljanju skupno s $K\pi$, omenjeno predočevalno vsebinsko kvantiteto tega predstavljanja pa $K\rho$, tedaj lahko svoje stališče napram orisani intenzitetni teoriji pozornosti izrazim tudi takole:

$$K\pi \text{ f } K\rho \\ \pi_0 (\pi_D) \text{ f } K\pi,$$

z besedami: Količina vseh pozornostnih kvantitet recimo predstavljanja je lahko funkcijonelno odvisna od predočevalne vsebinke kvantitete predstavljanja, dočim je količina pozornosti na predstavljanje samo ali na njegov objekt funkcijonelno odvisna neposredno samo od pozornostnih kvantitet predstavljanja, pri čemer je prva odvisnost samo empirično-induktivnega, druga pa analitično-deduktivnega značaja, kar se vidi tudi na tem, da podaja komparativna enačba pozornosti hkrati strogo definicijo le druge funkcije.

Do podobnega rezultata pa lahko pridemo tudi glede druge, čustvene teorije pozornosti, ki se glasi približno takole: Pozorni smo na vse to, spričo česar čustvujemo, več ali manj smo pozorni na vse to, spričo česar več ali manj tako ali drugače čustvujemo. Tudi proti tej teoriji govori že formalno dvoje. Prvič se lahko obrača in neštetokrat tudi de facto obrne pozornost recimo na predstavljanje samo ali pa na objekt tega predstavljanja, ne da bi nam bilo v to svrho potrebno čustvovanje. Tako sem tudi v trenutku, ko prav nič ne čustvujem, pozoren ali na svoje slišanje ropota, ki ga povzroča pisalni stroj pred menoj, ali pa na ropot sam i. t. d. Drugič pa se pozornost lahko

obrača in neštetokrat de facto obrne tudi na čustvovanje samo ali pa na objekte čustvovanja, kar se dogaja n. pr. takrat, ko se zavedamo lastnega čustvovanja ali pa ko se nahajamo s svojo pozornostjo recimo pri lepoti umotvora, ki nam jo „kaže“ na njem estetično čustvovanje spričo njega. Iz vsega tega jasno sledi, da količine pozornosti na lastno predstavljanje ali pa na objekt tega predstavljanja načelno ne smemo izvajati iz čustvovanja, zato ne, ker nahajamo iste pozornostne odnošaje na predstavljanju tudi brez vsakega čustvovanja in ker imamo te odnošaje tudi pri čustvovanju samem in jih v tem zadnjem slučaju ne moremo izvajati zopet iz kakega drugega vzporednega čustvovanja.

Tukaj moram opozoriti na vse to, kar sem glede čustvovanja razvil že drugod¹, da zahteva vsako efektivno čustvovanje kot posebno „nagonsko“ doživljanje za svojo neobhodno „psihološko podlago“ še istočasno predstavljanje ali mišljenje (ki tvorita skupaj „umsko“ doživljanje). V tem smislu sem govoril o četrtem čustvovanju, v kolikor sloni to čustvovanje neposredno ali na golih predstavah ali pa na mislih in v kolikor vzporedno s tem „obrača“ pozornost ali na te predstavne, oziroma miselne psihološke podlage same ali pa na objekte svojih psiholoških podlag. Tako mi je razpadlo vse čustvovanje v hedonsko čustvovanje, ki sloni na golih občutkih in nam „kaže“ na njih samih njihovo „prijetnost“ ali „neprijetnost“, v estetično čustvovanje, ki sloni na golih predstavah, a nam „kaže“ na objektih teh predstav njihovo „lepoto“ ali „grdobo“, v vrednostno čustvovanje (n. pr. „veselje“ ali „žalost“ v navadnem pomenu besede), ki sloni neposredno na mislih in nam kaže samo na objektih teh misli, t. j. na odgovarjajočih „dejstvih“ njih „vrednost“ ali „nevrednost“, in končno v logično čustvovanje, ki sloni neposredno zopet na mislih in nam „kaže“ na teh mislih samih njih „resničnost“ ali „neresničnost“ (kot posebno, logično „vrednoto“). Iz tega razloga sem imenoval hedonska čustva predstavno-

¹ Prim „Uvod“, str. 254—264, in „Sistem I.“, str. 125—133.

osebna, estetična čustva predstavno - predmetna, logična čustva pa miselno - osebna, vrednostna čustva pa miselno - predmetna čustva. S tem pa je že začrtana jasna smer, ki ji moramo slediti, ako naj trčimo na pravi in neposredni razlog za nastopanje omenjenih in za to ali drugo čustvovanje značilnih pozornostnih odnošajev. Zdaj se moramo namreč vprašati, kaj edino še omogoča, da nam n. pr. trenutno hedonsko čustvovanje „kaže“ prijetnost ali neprijetnost ravno svoje lastne psihološke podlage, t. j. odgovarjajočih primitivnih predstav (občutkov) in da nam estetično čustvovanje „kaže“ lepoto ali grdobo recimo na melodiji sami, torej na objektu lastne predstavne psihološke podlage, ne pa na tej podlagi sami, t. j. ne na odgovarjajočem predstavljanju melodije. Zdaj vidimo na prvi pogled, da mora pozornost, ako naj sploh pride do orisanega hedonskega ali estetičnega čustvovanja, biti že vnaprej usmerjena v prvem slučaju ravno na odgovarjajoče občutke, splošno na odgovarjajoče predstave same, v drugem slučaju pa ravno na objekte teh predstav, kar v smislu svoječasnih analiz zdaj nič drugega ne pomeni, nego da morajo vse one predstave, ki naj nastopajo kot zadostne psihološke podlage hedonskega, oziroma estetičnega čustvovanja in ki naj torej šele omogočajo nastop čustvovanja prve, oziroma druge vrste, biti po svoj čas orisani neprimerno večji „pozornostni dejni“ in neprimerno manjši „pozornostni vsebinski“ kvantiteti, oziroma po svoj čas orisani neprimerno večji „pozornostni vsebinski“ in neprimerno manjši „pozornostni dejni“ kvantiteti že vnaprej določene. Samo radi večje jasnosti naj pojasnita to še dva kratka primera. Ako bi moja predstava melodije že iz svoj čas orisanih razlogov sama ne obračala moje pozornosti na svoj objekt, t. j. na melodijo, tedaj bi na podlagi predstave melodije tudi nikdar ne moglo priti do čustvovanja, ki bi mi „kazalo“ lepoto ali grdobo ravno na melodiji sami, t. j. na objektu moje sočasne predstave, tedaj bi tudi nikdar ne moglo priti do mojega estetičnega čustvovanja „spričo te melodije“. In ako bi moji občutki, ki jih doživljam recimo pri žvečenju mesa ali pri duhanju gnilega jajca, že

sami iz svoj čas orisanih razlogov ne obračali moje pozornosti ravno nase, tedaj bi na podlagi teh občutkov tudi nikdar ne moglo priti do čustvovanja, ki bi mi „kazalo“ prijetnost ali neprijetnost ravno na teh občutkih samih, ne pa na njihovih objektih, tedaj bi tudi nikdar ne moglo priti do mojega hedonskega čustvovanja „spričo teh občutkov“. Seveda sem se drugod izražal tako, da „obračajo“ n. pr. hedonska čustva „našo pozornost“ predvsem na svoje psihološke podlage, estetična čustva pa predvsem na objekte svojih predstavni psiholoških podlag. Tedaj mi pa še niso bili znani vsi gori izklesani analitični pozornostni odnošaji in se moram torej zdaj na mesto svojega prejšnjega in v marsičem še dvoumnega izraževanja posluževati te formulacije razlike, vladajoče v pozornostnem pogledu n. pr. med hedonskim in estetičnim čustvovanjem: Hedonsko, oziroma estetično čustvovanje samo nikakor ne obrača naše pozornosti na svojo predstavno psihološko podlago, oziroma na objekt svoje predstavn psihološke podlage, temveč predpostavlja kot svojo neobhodno psihološko podlago ravno takšne in le takšne predstave, katere same iz svoj čas orisanih razlogov obračajo našo pozornost nase, oziroma na svoje objekte. Ker velja to *mutatis mutandis* tudi za logična in vrednostna čustva,¹ se zdaj pač jasno vidi, da količine pozornosti na lastno predstavljanje ali na objekt tega predstavljanja tudi iz tega razloga ne moremo izvajati neposredno iz vzporednega čustvovanja, ker je nastop čustvovanja že sam odvisen od določenih in svoj čas orisanih pozornostnih kvantitet odgovarjajočega predstavljanja.

Sicer pa imamo, kakor že rečeno, iste pozornostne odnošaje tudi na čustvovanju samem, ker smo lahko pozorni tudi na čustvovanje samo, kakor tudi na neposreden in lasten objekt čustvovanja. V smislu svoječasnih analiz bi pa bilo reči, da moramo tudi na čustvovanju samem

¹ Za logična in vrednostna čustva velja vse to še v tem večji meri, ker so ta čustva ravno miselna, t. j. takšna čustva, ki predpostavljajo za svojo neobhodno psihološko podlago že odgovarjajoče misli, toraj že odgovarjajočo pozornost.

razlikovati posebno, čustveno „vsebinsko“ in „dejno“ komponento, izmed katerih lahko stoji več ali manj v ospredju zdaj prva, zdaj druga. In v resnici sem že na drugem mestu pokazal,¹ da ima tudi vsako čustvo posebno vsebinsko komponento, vsled katere nam v istem smislu „kaže“ posebno, namreč ali hedonsko ali estetično ali vrednostno ali logično vrednoto (prijetnost — neprijetnost, lepoto — grdobo, vrednost — nevrednost, resničnost — neresničnost), kakor nam n. pr. predstava barve „kaže“ barvo, predstava melodije melodijo i. t. d. Ker je vsako čustvo poleg tega v istem smislu kakor vsako predstavljaje še „pristno“ ali „nepristno“, nahajamo tudi na vsakem čustvu po dvoje realno neločljivih komponent, ki stojita zopet v labilnem medsebojnem razmerju, vsebino in dej, vsled česar velja tudi o vsakem čustvu, da se javlja ali predvsem po svoji vsebini, t. j. po svojem „kazanju“ odgovarjajoče vrednote ali pa po svojem deju. Na zakonit način se kaže ta razlika n. pr. pri semkaj spadajoči razliki med veseljem, oziroma žalostjo v navadnem pomenu besede in pa med „spoštovanjem“, oziroma „zaničevanjem“. Tudi spoštovanje, oziroma zaničevanje je miselno - predmetno, vrednostno čustvo, se pa razlikuje od veselja, oziroma žalosti v navadnem pomenu besede po tem, da „kaže“ v prvi vrsti odgovarjajočo vrednoto, oziroma nevrednoto nas samih ali drugih oseb, dočim stopa pri veselju in žalosti v navadnem pomenu besede ta „kazalna“ funkcija tako v ozadje, da se na prvi pogled zdi, kakor da bi ti čustvi bili sploh brez vsake lastne vsebine. Razmerje med spoštovanjem, oziroma zaničevanjem in pa med veseljem, oziroma žalostjo v navadnem pomenu besede je torej popolnoma podobno svoj čas orisanemu razmerju med „vsebinsko močnimi“ predstavami vnanje prirode in n. pr. med organskimi občutki. Vzporedno s tem je zdaj tudi tukaj reči, da obrača n. pr. spoštovanje, oziroma zaničevanje samo našo pozornost pred vsem na svoj lasten objekt, t. j. na odgovarjajočo vrednoto, oziroma nevrednoto, veselje, oziroma žalost sama pa predvsem nase, kar ima za posledico, da nas pod vidikom lastne ali „osebne“ sreče,

¹ „Uvod“, str. 250—266, „Sistem I.“, str. 229—246.

oziroma nesreče tangira pač lastno veselje, oziroma žalost, malone prav nič pa spoštovanje, oziroma zaničevanje, ker nam ti čustvi radi svojih prevladujočih vsebinskih komponent služita predvsem samo za dojemanje drugih pojavov, namreč odgovarjajočih vrednot. Tako razpadajo vsa čustva v sedanjem, pozornostnem smislu besede v „vsebinsko - močna“ (dejno - slaba) in v „dejno - močna“ (vsebinsko - slaba), s čimer je jasno in točno izklesana ona razlika med čustvi, o kateri tako dvoumno govori sodobna psihološka literatura. Mislim na delitev čustev v takozvane „Persongeföhle“ in „Sachgeföhle“. Prva čustva se odlikujejo po svoji izredni pozornostni dejni, druga pa po svoji izredni pozornostni vsebinski kvantiteti. Kakor pri predstavah tako nastopa tudi tukaj isto čustvo pri tej priliki lahko kot „Sachgeföhle“, pri drugi pa kot „Persongeföhle“. Iz istih razlogov kakor svoj čas pri predstavah moramo tudi tukaj govoriti še o posebni kvantiteti čustva, namreč o njegovi pozornostni energiji, od katere edine je tudi tukaj v istem smislu odvisno vprašanje, kolik del naše celokupne pozornosti odpade na vsako tako čustvo, t. j. kolik in le kolik del naše celokupne pozornosti more to čustvo v smislu svoje pozornostne vsebinske in dejne kvantitete usmeriti ali na svoj lasten objekt (na odgovarjajočo vrednoto) ali pa na sebe samo. Tako velja torej svoječasna komparativna enačba pozornosti kakor za predstavljanje tako tudi za čustvovanje.

Ravno tako lahko omenim s posebnim ozirom na omenjeno intenzitetno teorijo pozornosti tudi tukaj vse to, kar sem navedel gori glede njene veljavnosti v okviru predstavljanja. Tudi na vsakem čustvu moramo razlikovati še „intenzivnost“, ki odgovarja že vsakdanjim izrazom, kakor „večje“ ali „manjše“ veselje, oziroma žalost, „večje“ ali „manjše“ spoštovanje, oziroma zaničevanje i. t. d., ki pa je tudi tukaj istovetna samo s „predočevalno vsebinsko kvantiteto“ čustva, od katere zavisi vprašanje, ali nam to čustvo po svoji vsebini kaže „večjo“ ali „manjšo“ vrednoto, ki se tudi tukaj ne sme zamenjati z vprašanjem, ali stoji vsebinska komponenta čustva več ali manj v ospredju napram njegovi dejni komponenti in narobe, kratko, ki se

tudi tukaj ne sme zamenjati s „pozornostno vsebinsko kvantiteto“ čustva. Tudi tukaj se lahko veže maksimum orisane predočevalne vsebinske kvantitete čustva z minimum njegove pozornostne vsebinske kvantitete in narobe: tako ima n. pr. tudi vsako „maksimalno“ veselje in vsaka „maksimalna“ žalost v navadnem pomenu besede le neko minimalno pozornostno vsebinsko kvantiteto. Smemo in moramo torej tudi tukaj količino pozornosti na lastno čustvo ali pa na njegov objekt izvajati v smislu svoječasne komparativne enačbe pozornosti neposredno edino iz vsakokratnih pozornostnih kvantitet tega čustva, ne pa iz njegove intenzitete, čeprav tudi tukaj v danem slučaju ta intenziteta sama lahko vpliva na odgovarjajoče pozornostne kvantitete; tudi tukaj pa je to vplivanje samo empirično-induktivnega, iz komparativne enačbe pozornosti sledeča odvisnost količine pozornosti na čustvo samo ali na njegov objekt od vsakokratnih pozornostnih kvantitet tega čustva pa analitično-deduktivnega značaja.

Tako se, ako prav sodim, jasno vidi, da tudi omenjena čustvena teorija pozornosti ne velja ne za predstavljanje samo, za katero je bila prav za prav zamišljena, ne za čustvovanje samo, temveč da zadene in obsega naša komparativna enačba pozornosti kakor vse predstavne tako vse čustvene pozornostne odnošaje. Edino jedro resnice te teorije leži po mojem mnenju samo v tem, da ima spojitev predstavljanja z odgovarjajočim čustvovanjem, kakor sem to svoj čas že sam omenil, po navadi za posledico neprimerno ojačenje pozornostnih kvantitet odgovarjajočega predstavljanja samega, kar pa zadeva le vprašanje, odkod izvira v danem slučaju določena v —, δ — in d — kvantiteta trenutnega predstavljanja, ne pa dejstva, da zavisí količina pozornosti na predstavljanje samo ali pa na objekt tega predstavljanja neposredno edino od pozornostnih kvantitet tega predstavljanja.

Tretja, stremljenjska teorija pozornosti se pa glasi približno takole: Pozorni smo na vse to, spričo česar stremimo, več ali manj smo pozorni na vse to, spričo česar več ali manj stremimo. Takoj ugotavljam, da že formalno govori

tudi proti tej teoriji dvoje, prvič to, da se pozornost neštetokrat obrača recimo na lastno predstavljanje ali pa na objekt tega predstavljanja, ne da bi bilo potrebno vzporedno stremljenje, drugič pa to, da imamo iste pozornostne odnošaje tudi na stremljenju samem, ker se pozornost neštetokrat obrača tudi na stremljenje samo ali pa na objekte stremljenja, tako da torej količine pozornosti na lasten doživljaj ali pa na objekt doživljaja iz istih razlogov ne smemo izvajati načelno ne iz vzporednega čustvovanja ne iz vzporednega stremljenja.

Prav tako pa moram tudi tukaj opozoriti na vse to, kar sem glede stremljenja razvil že drugod,¹ namreč, da zahteva vsako efektivno stremljenje kot drugo „nagonsko“ doživljanje za svojo neobhodno „psihološko podlago“ še istočasno odgovarjajoče čustvovanje in preko tega še ali istočasno predstavljanje (občutenje i. t. d.) ali pa hkrati še istočasno mišljenje. V tem smislu sem že drugod govoril o četrtem stremljenju, v kolikor sloni neposredno ali na poprej orisanem hedonskem ali na estetičnem, na vrednostnem ali pa na logičnem čustvovanju. V tem smislu so mi razpadla torej tudi vsa stremljenja začasno v hedonska, estetična, vrednostna in logična stremljenja. Hedonsko stremljenje tvori psihološko ozadje n. pr. „gladu“ ali „žeje“ kakor tudi gnusa, estetično stremljenje doživlja n. pr. umetnik spričo svoje še „nedovršene“ melodije, slike, novele ali pa tudi recimo muzikaličen neumetnik, ko sliši n. pr. le odlomke partiture, logično čustvovanje pa rojen „radovednež“ kakor tudi vsak pravi znanstvenik, ki stremi po tem, da kaj novega izve brez ozira na vprašanje, kaj izve, dočim je vrednostno stremljenje istovetno z „voljo“ ali „željo“ v navadnem pomenu besede. Prav tako sem že drugod podrobnejše razvil, da nam hedonska, oziroma logična stremljenja „kažejo“ na svojih lastnih psiholoških podlagah, t. j. na odgovarjajočih s hedonskim, oziroma logičnim čustvovanjem spojenih predstavah, oziroma mislih samih posebno lastnost, namreč njih hedonsko, oziroma lo-

¹ Prim. „Uvod“, str. 275—288, in „Sistem I.“, str. 246—293.

gično „najstvo“ (Sollen des Angenehmen bzw. Wahren), dočim nam estetična, oziroma vrednostna stremljenja „kažejo“ zopet posebno, namreč estetično, oziroma vrednostno „najstvo“ (Sollen des Schönen bzw. Guten), a ne na odgovarjajočih psiholoških podlagah samih, temveč na objektih teh podlag. Iz istih razlogov, kakor gori pri odgovarjajočih čustvih, je pa zdaj tudi tukaj n. pr. glede hedonskega ali estetičnega stremljenja reči, da samo nikakor ne obrača in ne more obračati naše pozornosti na svoje psihološke podlage same ali pa na objekte teh podlag, ker morajo tudi tukaj vsi oni naši doživljaji, ki naj nastopajo kot psihološke podlage prav hedonskega ali pa estetičnega stremljenja, biti po svojih lastnih pozornostnih kvantitetah že vnaprej tako določeni, da obračajo sami našo pozornost nase ali pa na svoje objekte; drugače bi nam namreč tudi tukaj odgovarjajoče hedonsko ali estetično in na teh drugih doživljajih neobhodno sloneče stremljenje ne moglo kazati odgovarjajočega najstva prav na teh doživljajih samih ali pa na njihovih objektih, t. j. drugače bi sploh ne mogli priti do hedonskega ali estetičnega stremljenja. Ker velja to zopet mutatis mutandis tudi za omenjena logična in vrednostna stremljenja,¹ moram zopet zaključiti, da količine naše pozornosti na drugo lastno doživljanje ali na objekt tega doživljanja tudi iz tega razloga ne smemo izvajati neposredno iz vzporednega stremljenja, ker je nastop tega stremljenja zopet že sam odvisen od določenih in svoj čas orisanih pozornostnih kvantitet onega drugega doživljanja.

Prav tako mi slučaja, ko se pozornost obrača na stremljenje samo ali pa na lasten objekt tega stremljenja, t. j. na odgovarjajoče „najstvo“, ni treba posebej obravnavati, ker velja mutatis mutandis tudi zanj vse to, kar sem omenil pri odgovarjajočem čustvovanju. Kakor na vsakem čustvovanju, tako moramo tudi na vsakem stremljenju razlikovati dve realno neločljivi komponenti, vsebino (od katere

¹ Tudi tukaj velja to za logična in vrednostna stremljenja tembolj, ker predpostavljalo ta stremljenja za svoje neobhodne psihološke podlage ravno miselna čustva, ki zahtevajo zase istočasno mišljenje, toraj že istočasno pozornost.

je odvisno vprašanje, ali nam stremljenje „kaže“ n. pr. hedonsko ali estetično najstvo) in dej, ki stojita zopet v istem labilnem medsebojnem razmerju. Tudi tukaj moramo od „pozornostne vsebinske kvantitete“ stremljenja strogo razlikovati večjo ali manjšo intenzivnost kot odgovarjajočo „predočevalno vsebinsko kvantiteto“ stremljenja, od katere zavisí samo vprašanje, ali nam stremljenje „kaže“ večje ali manjše odgovarjajoče najstvo, tudi tukaj moramo razlikovati še posebno pozornostno energijo vsakega celotnega stremljenja, tudi glede količine pozornosti na trenutno stremljenje samo ali na lasten objekt tega stremljenja ostane v polni veljavi edino svoj čas izpeljana komparativna enačba pozornosti.

S posebnim ozirom na omenjeno vrednostno stremljenje, t. j. na željo ali voljo v navadnem pomenu besede čítamo še v sodobnih strokovnih psihologijah večkrat tudi tole formulacijo stremljenske teorije pozornosti: Količina naše pozornosti na lasten doživljaj ali na objekt tega doživljaja je odvisna od želje ali volje, biti na ta doživljaj ali na njegov objekt pozoren (t. j. na ta doživljaj ali na njegov objekt misliti), pozornost je tem večja ali tem manjša, čim večja ali čim manjša je odgovarjajoča želja ali volja. Takoj se pa lahko pokaže, da je ta formulacija, če jo strogo vzamemo, naravnost protislovna. Moja želja ali volja, biti n. pr. na mizo pred menoj pozoren, t. j. na mizo misliti, predpostavlja že po svoji naravi pozornost na mizo in bi bila brez te pozornosti sama vnaprej izključena, dočim sem lahko efektivno pozoren na mizo, ne da bi mi bilo potrebno katerokoli stremljenje, kar velja v istem smislu tudi za katerokoli željo ali voljo, biti pozoren na lasten doživljaj (t. j. misliti na kak lasten doživljaj).¹ Z drugimi besedami lahko isto izrazim tudi takole: Vsaka tako zvana „samo-

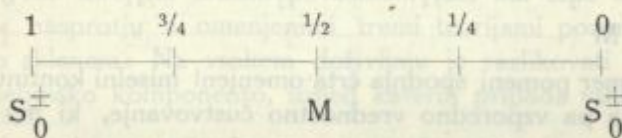
¹ Vsaka misel, to je vsaka pozornost na trenoten lasten doživljaj zahteva namreč za svojo neobhodno psihološko podlago ta doživljaj sam, kar pa velja tudi za vsako željo ali voljo, biti na lasten doživljaj pozoren; tudi ta želja in volja, biti na lasten doživljaj pozoren, t. j. na lasten doživljaj misliti, zahteva za svojo neobhodno psihološko podlago že istočasno misel, t. j. pozornost na lasten doživljaj.

hotna pozornost“ (willkürliche Aufmerksamkeit) na kateri koli pojav predpostavlja po svoji naravi „nesamohotno“ pozornost (unwillkürliche Aufmerksamkeit) na isti pojav, iz česar sledi, da predpostavlja vsaka samohotna pozornost na lasten doživljaj ali pa na objekt tega doživljaja že popolnoma določene in svoj čas orisane pozornostne kvantitete na tem doživljaju, iz katerih edino izvira v smislu komparativne enačbe pozornosti tudi količina nesamohotne pozornosti na ta doživljaj sam ali na njegov objekt in da pripada torej tudi naši naknadni samohotni pozornosti na isti doživljaj ali na objekt istega doživljaja samo ta funkcija, da se omenjene pozornostne kvantitete tega doživljaja tudi dalje časa ohranijo ali pa morda še v tej ali drugi smeri povečajo: v vsakem slučaju pa izvira naša pozornost na ta doživljaj sam ali pa na njegov objekt analitično in neposredno samo iz vsakokratnih pozornostnih kvantitet tega doživljaja. Omenjena posebna formulacija stremljenske teorije pozornosti zadene torej le to jedro, da dobi vsaka pozornost, ako se spoji z odgovarjajočo željo ali voljo, še značaj „samohotne pozornosti“, da pa ne omaja veljavnosti komparativne enačbe pozornosti, ker se tudi v vsakem takem slučaju pozornost ne poveča neposredno preko omenjene želje ali volje same, temveč edino preko odgovarjajočih pozornostnih kvantitet onega doživljaja, na katerega ali na čigar objekt smo bodisi nesamohotno bodisi samohotno pozorni.

Sicer pa zdaj prav v okviru vrednostnega stremljenja (želje, volje) trčimo kmalu še na poseben zakon, ki drastično osvetljuje nemožnost analitičnega izvajanja količine pozornosti na drug doživljaj ali na objekt tega doživljaja iz vzporednega stremljenja. O tem stremljenju ne velja samo to, da predpostavlja kot svojo psihološko podlago odgovarjajoče misli, torej n. pr. da predpostavlja verižnikova želja, pridobiti si denar, njegovo istočasno misel: pridobil si bom denarja, morda si pridobim denar i. t. d., temveč to stremljenje je na zakonit način po svoji intenziteti odvisno od določene intenzitete tega mišljenja samega kakor tudi še od določene intenzitete odgovar-

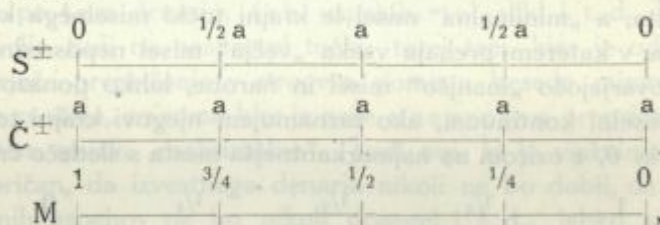
jajočega vrednostnega čustvovanja, ki ga, kakor že rečeno, tudi predpostavlja kot svojo neobhodno psihološko podlago. Glede tega čustvovanja se na prvi pogled vidi, da stoji intenzivnost vrednostnega stremljenja v razmerju direktne proporcije z intenzivnostjo odgovarjajočega vrednostnega čustvovanja, t. j. da je n. pr. naša želja, doseči te in druge uspehe, tem večja ali tem manjša, čim večje ali čim manjše je odgovarjajoče veselje spričo teh uspehov. Nikakor pa ne velja to z ozirom na intenzivnost odgovarjajočih misli, da bomo te in te uspehe dosegli, da bomo morda te in te uspehe dosegli i. t. d., kar kaže jasno sledeči preudarek: V kolikor kdo denar, uspehe, sliko i. t. d. faktično že ima, t. j. če se psihološko izrazimo, v kolikor je kdo o posesti denarja, uspehov, slike i. t. d. „maksimalno“ prepričan, v toliko lahko sicer na podlagi tega prepričanja doživlja najintenzivnejše veselje, toda v toliko je zanj v naprej izključeno vsako stremljenje, vsaka želja po tem denarju, teh uspehih, tej sliki i. t. d. Isto pa velja tudi na nasprotni točki, torej tam, kjer je odgovarjajoče prepričanje v strogem pomenu besede minimalnega značaja, oziroma kjer je naše nasprotno prepričanje v istem smislu „maksimalno“. Tudi oni, ki je maksimalno prepričan, da izvestnega denarja nikoli ne bo dobil, da izvestnih uspehov ne bo nikoli dosegel i. t. d., lahko sicer na podlagi tega svojega prepričanja doživlja najintenzivnejšo žalost, toda zanj je naravnost vnaprej izključena želja po tem denarju, po teh uspehih i. t. d. Tukaj se ta zakonitost le zato manj jasno vidi, ker ima človek ravno v takem slučaju le prav redko v strogem pomenu besede „minimalno“ prepričanje, n. pr. da bo izvestne uspehe dosegel, kakor tudi le redko v strogem pomenu besede „maksimalno“ nasprotno prepričanje, n. pr. da izvestnih uspehov ne bo dosegel, temveč ker vsak človek tudi v vsakem takem slučaju doživi po navadi le neko „večje“ ali „manjše“ prepričanje, da bo morda vendar dosegel one uspehe i. t. d. Mislimo si pa človeka, ki se nahaja v zadnjem stadiju tuberkuloze, ki ne veruje v nikake „čudeže“ in ki je popolnoma poučen o svojem stanju, o neizogibni skorajšnji

smrti, t. j. ki je v takem slučaju v resnici maksimalno prepričan, da ne bo več ozdravel in da bo kmalu umrl. Tudi ta človek lahko doživlja na podlagi tega svojega prepričanja najintenzivnejšo žalost, a zanj je vnaprej izključena vsaka želja po ozdravljenju, kakor tudi vsako zavračanje njegove skorajšnje smrti, t. j. vsako negativno vrednostno stremljenje spričo njegove skorajšnje smrti. Tako bi lahko navedel še nešteto drugih primerov, ki jasno kažejo, da predpostavlja vsako pozitivno kakor negativno vrednostno stremljenje za svojo neobhodno psihološko podlago odgovarjajoče misli in odgovarjajoče vrednostno pozitivno ali negativno čustvovanje, da po svoji intenziteti v smislu direktne proporcije raste in pada z intenziteto odgovarjajočega vrednostnega čustvovanja, da pa znaša intenziteta tega stremljenja strogi minimum, t. j. 0 , ako znaša intenziteta odgovarjajoče misli bodisi strogi maksimum, t. j. 1 , bodisi strogi minimum, t. j. 0 . Ker pa tvorita vsaka „maksimalna“ in ista, a „minimalna“ misel le krajni točki miselnega kontinua, v katerem prehaja vsaka „večja“ misel neposredno v odgovarjajočo „manjšo“ misel in narobe, lahko ponazorim ta miselni kontinuum, ako zaznamujem njegovi krajni točki z 1 in 0 , z ozirom na najmarkantnejša mesta s sledečo črto:

Tu pomeni znak M okoliščino, da gre pri tem kontinuu baš za omenjeni intenzitetni kontinuum iste misli, znaka S_0^\pm pa gori izklesano zakonitost, da pripada vsakemu vrednostnemu pozitivnemu ali negativnemu stremljenju, ki naj ima za svojo psihološko podlago misel, spadajočo na krajni točki tega miselnega kontinua, intenziteta 0 , t. j. da na teh krajnih točkah miselnega kontinua vsako tako stremljenje neobhodno preneha. Že s tem je izrečeno, da se giblje „večja“ ali „manjša“ intenziteta vrednostnega stremljenja edino med omenjenima krajnima točkama miselnega kontinua in da se torej tudi vsakokratni maksimum intenzitete

stremljenja mora nahajati nekje med tema krajnima točkama miselnega kontinua. Ker pa že vemo, da predpostavlja vsako stremljenje za svojo potrebno psihološko podlago še odgovarjajoče vrednostno čustvovanje, ki je z njim po svoji intenziteti v razmerju direktne proporcije, lahko takoj še dodamo, da je vsakokratni maksimum intenzitete omenjenega vrednostnega stremljenja enak vsakokratni intenziteti odgovarjajočega vrednostnega čustvovanja. Ker pa znaša na drugi strani, kakor nazorno kaže zgorajšnja risba, intenziteta vrednostnega stremljenja minimum prav na obeh krajnih in le na obeh krajnih točkah orisanega miselnega kontinua, je zdaj neizogiben sklep, da se dviga intenziteta od teh krajnih točk nujno edino proti sredini kontinua in znaša torej maksimum, odgovarjajoč vsakokratni intenziteti vzporednega vrednostnega čustvovanja, le na sredini orisanega miselnega kontinua, kar lahko zdaj ponazorim s sledečo risbo:

pri čemer pomeni spodnja črta omenjeni miselni kontinuum, srednja pa vzporedno vrednostno čustvovanje, ki mu pripada izvestna intenziteta a , gorenja črta pa intenzitetni kontinuum odgovarjajočega vrednostnega stremljenja, in to s posebnim ozirom na izklesano zakonitost, da rezultira n. pr. količina $\frac{1}{2} a$ ali a intenzitete tega stremljenja analitično iz količine $\frac{1}{4}$ ($\frac{3}{4}$) ali iz količine $\frac{1}{2}$ intenzitete odgovarjajočega mišljenja in v obeh slučajih še iz intenzitete a odgovarjajočega vrednostnega čustvovanja i. t. d. Tukaj torej stojimo, ako zaznamujem intenzitetno količino vrednostnega stremljenja z s , intenziteto odgovarjajočega vrednostnega čustvovanja s \check{c} , intenziteto odgovarjajoče misli pa z m , pred sledečo analitično funkcijonelno odvisnostjo količine s od količin m in \check{c} :

Ako znaša:

$$m = 1$$

$$m = \frac{3}{4}$$

$$m = \frac{1}{2}$$

$$m = \frac{1}{4}$$

$$m = 0$$

Tedaj znaša:

$$s = 0$$

$$s = \frac{1}{2} \checkmark$$

$$s = \checkmark$$

$$s = \frac{1}{2} \checkmark$$

$$s = 0$$

i. t. d.

Vse te funkcijonelnosti odvisnosti pa lahko skupno izrazim s sledečo enačbo:

$$\checkmark (s - 2m) (s + 2m - 2) = 0^1$$

$$0 \leq s, m \leq 1,$$

ki jo imenujem intenzitetno enačbo našega vrednostnega stremjenja in iz katere sledi zdaj še enkrat z dovoljno jasnostjo striktna nemožnost, izvajati količino pozornosti na drug doživljaj ali na objekt tega doživljaja iz vzporednega vrednostnega stremjenja, ker je intenziteta tega stremjenja sama le analitična rezultanta dveh drugih intenzitet, namreč intenzitete odgovarjajočega vrednostnega čustvovanja in intenzitete odgovarjajočega mišljenja, t. j. odgovarjajoče pozornosti.

Ako torej na kratko povzamem vse, kar smo ugotovili v nasprotju z omenjenimi tremi teorijami pozornosti, lahko sklenem: Na vsakem doživljaju je razlikovati dejno in vsebinsko komponento, izmed katerih pripada vsaki do-

¹ Pripomniti pa še moram, da se v gorenji končni enačbi v faktorju $(s - 2m)$ mora vpoštovati samo količina: $m = \frac{1}{4}$ ali θ , v faktorju: $(s + 2m - 2)$ pa samo količina: $m = \frac{3}{4}$ ali 1 , dočim se lahko samo količina: $m = \frac{1}{2}$ vpoštevata enakomerno v obeh faktorjih, kar velja v istem smislu tudi za odgovarjajoče s -količine. Č-količina pa je vsakokratna konstantna količina in je toraj zanjo vpostaviti povsod 1 . Isti zakon bi še točneje lahko izkazal tudi na odgovarjajoči predmetni strani volje ali želje, t. j. glede razmerja med „najstvom“ (Sollen), odgovarjajočo „vrednostjo“ in pa med večjo ali manjšo možnostjo odgovarjajočega „dejstva“. To pot sem ubral v svoji „Etiki“, Učiteljska tiskarna, Ljubljana 1923. A. Meinong meni v svojem posthumnem spisu „Ethische Bausteine“ (še ni izdano), da je s tem zakonom, imenuje ga „F. Webersches Sollengesetz“, odkrita posebna kvantitativna dimenzija „najstva“ in odgovarjajočega stremjenja.

ločena pozornostna količina, ki se lahko od trenutka do trenutka menjava, pri čemer pa ostane vedno ohranjeno strogo recipročno razmerje med pozornostno vsebinsko in pozornostno dejno kvantiteto doživljaja. Vsakemu doživljaju pripada poleg tega še določena pozornostna energija, ki se lahko tudi od trenutka do trenutka menjava, ki pa stoji vedno v razmerju direktne proporcije z onim delom celokupne pozornosti, ki odpade na ta doživljaj tudi na podlagi njegovega stika z drugim trenutnim doživljanjem, dočim zavisi od omenjene pozornostne vsebinske, oziroma dejne kvantite doživljaja, in to zopet v smislu direktne proporcije, vprašanje, kolik del one temu doživljaju vsled njegove pozornostne energije na razpolago stoječe pozornosti odpade pri tem na objekt doživljanja, oziroma na doživljaj sam. Vsi drugi činitelji pa, torej „intenziteta“ doživljanja kakor tudi njegova eventualna spojenost z drugim doživljanjem, recimo s čustvovanjem in stremljenjem pa vplivajo tako ali drugače samo na orisane pozornostne kvantitete doživljaja, jih povečavajo ali pa tudi zmanjšujejo, dočim zavisi količina efektivne pozornosti na doživljaj sam ali na njegov objekt neposredno in analitično izključno le od teh pozornostnih kvantitet samih kakor seveda tudi še od vsakokratne količine celokupne pozornosti sploh, vse to v smislu svoj čas izpeljane komparativne enačbe pozornosti.

III. Dodatne misli. — Končni rezultati.

Takoj v začetku prvega dela razprave sem ugotovil, da se pozornost lahko obrača ne samo na lastno doživljanje ali na objekt tega doživljanja, temveč tudi na „nas same“, t. j. na odgovarjajoči subjekt doživljanja. Ker moramo tudi tukaj na podlagi istih kriterijev kakor svoj čas pri doživljanju iskati zadostnega razloga za okoliščino, da se pozornost zdaj več ali manj obrača na nas same, ne pa na lastno doživljanje ali na objekte tega doživljanja, zopet v odgovarjajoči realni kvantiteti subjekta samega, moramo tudi na „subjektu“ ali „jaz-u“ samem razlikovati v istem smislu kakor pri doživljanju posebno pozornostno

energijo, ki je tudi lahko zdaj manjša, zdaj večja in od katere zavisi zopet v smislu direktne proporcije vprašanje, koliko celokupne pozornosti odpade na „nas same“, t. j. na lasten subjekt te pozornosti. Ker pa se na drugi strani o subjektu samem ne da reči, da bi imel po svoji lastni naravi v istem smislu še nekaj drugega za svoj „objekt“ ali „predmet“, kakor ima n. pr. predstava melodije za svoj objekt melodijo ali predstava mize za svoj objekt mizo, sploh kakor ima vsako doživljanje še nekaj drugega, nego je samo, za svoj neobhoden objekt ali predmet, zato na subjektu samem tudi ne moremo več razlikovati še posebne vsebinske in dejne komponente in torej tudi ne posebne pozornostne vsebinske in dejne kvantitete. S tem pa je že izrečeno, da pride tukaj v poštev izključno le večja ali manjša pozornost na subjekt sam, a ne še posebna pozornost na „lasten“ objekt ali predmet subjekta, ker takih lastnih objektov subjekta sploh ni. Oni del naše celokupne pozornosti, ki odpade na subjekt te pozornosti in to sorazmerno z njegovo vsakokratno pozornostno energijo, se ne more več cepiti še v pozornost na subjekt sam in v pozornost na njegov objekt, temveč ostane v vsakem slučaju neobhodno ohranjen edino kot odgovarjajoča pozornost na subjekt sam. Ako zaznamujem količino te pozornosti (π) in pozornostno energijo subjekta (d) z indeksom E (ego), tedaj velja za količino pozornosti na „nas same“ v nasprotju z dosedaj orisanimi pozornostnimi odnošaji pri našem doživljanju samo ta enačba:

$$\pi_E = \mu d_E$$

$$0 \leq \mu, d \leq 1.$$

Pri natančnejšem pogledu pa ima lahko vendar tudi subjekt sam še nekaj drugega za svoj objekt ali predmet, seveda v popolnoma drugačnem smislu, nego velja to n. pr. za predstavo mize napram mizi, vendar tako, da lahko pripada tudi našemu doživljanju še posebej funkcija, imeti nekaj drugega za svoj objekt ali predmet v tem zadnjem smislu besede, ki pride za subjekt ali jaz edino v poštev. Ko mislim n. pr. na lastno, a preteklo ali bodoče, ali pa na tuje veselje,

moram v trenutku doživeti tudi sam „veselje“, ki mu pripada funkcija, da mi „kaže“ omenjeno lastno, a preteklo ali bodoče ali pa tuje veselje. Ko vidim izmučenega in gladojučega berača na cesti, dojemam n. pr. njegovo intenzivno žalost, kar pa morem storiti edino s pomočjo sočasne lastne „žalosti“, ki ji pripada zopet funkcija, da mi „kaže“ pravo žalost berača. Še lepše in jasnejše se vidi to tedaj, ko smo v gledališču in sledimo z vsem umevanjem tragičnim ali komičnim dogodkom na odru. Glavno jedro tega „umevanja“ obstoji prav v tem, da doživljamo na podlagi asociativnih vezi paralelno s tokom dogodkov na odru tudi sami vsa „veselja“ in vse „žalosti“, vsa „stremljenja“ in vsa „zavračanja“, katera edina nam v takšnih trenutkih „kažejo“ veselje ali žalost, stremljenje ali zavračanje, ki navdaja junaka na odru ali pa njegove nasprotnike. Saj smo v takšnih trenutkih edino mi sami junak, ki „zmaguje“ ali „umira“, in obenem nasprotniki tega junaka, saj moramo v takšnih trenutkih polnega in pravega umevanja dogodkov na odru mi sami paralelno doživeti vse to, kar naj „vidimo“ v duševnosti junaka in njegovih nasprotnikov in kar moramo „videti“, sicer nam vse kretnje in vsa premikanja oseb na odru ostanejo samo goli fizični pojavi, ki se v ničemer ne razlikujejo recimo od kakega kamna, ki se zgolj mehanično vali po bregu navzdol. Vse to, kar bi lahko utrdil z množico drugih primerov iz dnevnega življenja, pa nič drugega ne pomeni, nego da doživimo v takšnih trenutkih doživljaje, ki jim ne gre funkcija, da nam „kažejo“ recimo barvo, melodijo, mizo, dejstvo, vrednoto, najstvo i. t. d., temveč zopet-doživljaje, a naše pretekle ali bodoče ali pa „tuje“ doživljaje. Tako pripada vsakemu takemu doživljaju vselej prav za prav dvojna „kazalna“ funkcija: po svoji vsebinski komponenti nam kaže to, kar nastopa kot njegov lasten objekt ali predmet v dosedanem smislu besede, ako gre za predstavo melodije, melodijo, ako gre za predstavo mize, mizo, ako gre za estetično ali vrednostno čustvo, lepoto ali vrednost i. t. d., poleg vsega tega pa nam isti doživljaj „kaže“ še nekaj drugega, namreč - isti doživljaj sam, ki pa je določen

po tem, da smo ga doživeli poprej ali da ga bomo doživeli pozneje, ali da ga doživlja kadarkoli kdo drug. Tako ima n. pr. moje gledanje mize ali moje poslušanje melodije za svoj lasten objekt prav mizo ali melodijo; ko pa mislim na svoje preteklo gledanje iste mize ali poslušanje iste melodije ali ko mislim na gledanje mize in na poslušanje melodije, ki ju doživlja kaka druga oseba, doživljam zopet „gledanje“ mize in „poslušanje“ melodije, ki imata zopet za svoj lasten objekt v dosedanjem smislu besede mizo ali melodijo, ki pa mi hkrati „kažeta“ moje preteklo gledanje mize ali poslušanje melodije ali pa gledanje mize in poslušanje melodije, ki ga doživlja kaka druga oseba. To moje zadnje gledanje mize in poslušanje melodije ima torej v resnici po dva pojava za svoja objekta ali predmeta, namreč kakor mizo ali melodijo samo tako še omenjeno moje preteklo (ali bodoče) gledanje mize ali poslušanje melodije ali pa gledanje mize in poslušanje melodije, doživljeno od druge osebe, kar velja *mutatis mutandis* tudi za vsa ostala semkaj spadajoča doživljanja. Zdaj takoj vidimo, da ima vsaj v tem zadnjem smislu besede tudi „subjekt“ ali „jaz“ sam lahko še nekaj drugega za svoj objekt ali predmet, da nam v tem zadnjem smislu tudi „subjekt“ ali „jaz“ sam lahko „kaže“ še nekaj drugega, namreč ravno kak drug („tuj“) subjekt ali pa „nas same“, določene po preteklosti ali po bodočnosti; že v smislu gorenjih kratkih podatkov se vse to dogaja in mora dogajati tedaj, kadar mislimo na „sebe same“ iz preteklih časov ali kadar mislimo nase, spadajoče v kako daljno bodočnost ali pa kadar mislimo na katerikoli drugo „osebo“, sploh na katerikoli drug „subjekt“.

Čeprav v tej razpravi sami ne moremo podrobno razviti tudi teoretično stran gori na kratko začrtane drugovrstne „kazalne“ funkcije psihičnih pojavov, upam, da vendar lahko računam na zadostno umevanje čitateljevo, ako ugotovim glede teoretične analize gorenjih primerov samo sledeče:¹ Vsa naša doživljanja so lahko primarnega ali

¹ V gorenjih primerih začrtana drugovrstna „kazalna“ funkcija psihičnih pojavov zadeva ono predočevanje teh pojavov, ki sem ga v

pa še nekega sekundarnega značaja, pri čemer je prav o vsem primarnem doživljanju reči, da nahajamo na njem le dvoje realno neločljivih komponent, vsebino in dej in da nam vzporedno s tem vsako primarno doživljanje kaže tudi samo po svoji vsebini še nekaj drugega za svoj lasten objekt ali predmet. Semkaj spada gledanje mize, poslušanje melodije i. t. d. v navadnem pomenu besede, ki ga doživimo tedaj, ko mizo ali melodijo „z odprtimi očmi ali ušesi“ vidimo ali slišimo, ko samo na mizo ali melodijo mislimo i. t. d. Sekundarna so pa doživljanja, ki razpadajo zase sicer tudi v posebno dejno in vsebinsko stran, kojih vsebinsko komponento pa zastopa omenjeni primarni doživljanj. Tako razpade tudi moje „gledanje“ mize ali „poslušanje“ melodije, ki ga doživljam samo v to svrho, da morem dojeti lastno, a preteklo ali bodoče, ali pa katerokoli tuje gledanje iste mize ali poslušanje iste melodije, zopet v dvoje komponent, v dejno in vsebinsko komponento, pri čemer pa zavzema pri tem sekundarnem „gledanju“ mize ali „poslušanju“ melodije mesto njegove vsebinske komponente poprej orisano primarno gledanje mize ali poslušanje melodije, ki razpada zase zopet v posebno dejno in vsebinsko komponento. Da moram tudi pri sedanjem sekundarnem „gledanju“ mize ali „poslušanju“ melodije poleg omenjene vsebine razlikovati še posebno dejno komponento, sledi že iz okoliščine, da lahko dojemamo tudi lastno, a preteklo ali kako tuje gledanje iste mize ali poslušanje iste melodije zopet še na dva kvalitativno različna načina, to je na pristen (n. pr. zaznavni, spominski —) ali pa na nepristen (n. pr. zgolj „domišljijski“ —) način, pri čemer ostane tudi tukaj v obeh slučajih objekt pristnega ali nepristnega sekundarnega gledanja mize ali poslušanja melodije isto naše, a preteklo ali isto, a tuje gledanje mize ali poslušanje melo-

„Sistemu I.“ izklesal kot „predočevanje po celoti in sličnosti“ (glej register). Sledeča izvajanja pa kažejo, da smatram lahko tudi to predočevanje sicer za predočevanje po sličnosti, vendar zopet za predočevanje „po delu“, namreč po „sekundarni vsebini“ semkaj spadajočega doživljanja.

dije i. t. d. Kar velja za orisano sekundarno „gledanje“, „poslušanje“, sploh za vsako sekundarno „predstavljanje“, isto velja mutatis mutandis tudi za vse naše ostalo sekundarno doživljanje, torej n. pr. tudi za naše sekundarno „mišljenje“, „čustvovanje“ i. t. d. Tudi o našem sekundarnem „veselju“ kakor tudi o naši sekundarni „žalosti“, torej o veselju in o žalosti, ki jo doživljamo n. pr. v gledališču in ki jima pripada le funkcija, da nam „kažeta“ veselje ali žalost junaka na odru, velja, da sestojita tudi zase iz posebne dejne in vsebinske komponente, da pa je tudi tukaj vsebinska komponenta tega sekundarnega veselja in te sekundarne žalosti zastopana že po orisanem primarnem veselju in primarni žalosti, torej po doživljaju, ki razpada zase zopet v posebno dejno in vsebinsko komponento v dosedanem smislu besede. Iz tega razloga bom na drugem mestu govoril tudi o posebnih, namreč „vzidanih“ doživljajih, vzidanih zato in v toliko, ker in v kolikor nastopajo, dasi sestojijo zase že iz posebne dejne in vsebinske komponente, zopet kot „vsebine“ drugega, sekundarnega doživljanja, ki ima kot celotno doživljanje poleg te svoje vsebinske komponente zopet še posebno, pristno ali nepristno dejno komponento. V tem smislu pa že zdaj lahko razlikujem še med primarnimi in sekundarnimi dejnimi kakor vsebinskimi komponentami in smatram za primarne vsebinske komponente vse one komponente, ki so po svoji naravi izključno le vsebinske komponente in ki torej ne sestojijo zase zopet iz dejnih in vsebinskih pakomponent, za sekundarne vsebinske komponente pa vse one vsebinske komponente, ki sestojijo še iz dejnih in vsebinskih pakomponent. Primarnim, oziroma sekundarnim vsebinskim komponentam odgovarjajoče dejne komponente so torej primarne, oziroma sekundarne dejne komponente doživljanja. Vsako primarno celotno doživljanje sestoji torej le iz primarnega deja in iz primarne vsebine, dočim sestoji vsako sekundarno doživljanje še iz sekundarnega deja iz sekundarne vsebine, katera je zase zopet sestavina odgovarjajočega primarnega deja in odgovarjajoče primarne vsebine. V tem stiku je zdaj zanimiva okoliščina, da lahko zavzema mesto sekundarne vsebine ne samo pri-

marno doživljanje, temveč tudi — subjekt ali jaz sam, kar se dogaja povsod tam, ko nastopa lasten subjekt kot v zgorajšnjih primerih orisani „kazalni“ zaznamovatelj istega, a preteklega ali bodočega, ali pa „tujega“ subjekta. Tudi v vsakem takem slučaju nam pripada posebno sekundarno doživljanje, ki ima zopet svojo posebno dejno komponento (tudi samega sebe iz preteklih časov ali pa katerokoli tujo osebo lahko dojemamo kakor na pristen tako na nepristen način), čigar „vsebino“ pa zavzemamo mi sami, čigar vsebinska komponenta se torej krije s subjektom tega doživljanja.¹

Zdaj je tudi teoretično umljivo, da ima lahko tudi subjekt sam vsaj v zadnjem smislu besede še nekaj drugega za svoj objekt ali predmet, ker lahko tudi sam nastopa vsaj kot orisana sekundarna vsebinska komponenta posebnega doživljanja, katero radi te vsebine ne kaže zdaj barve, melodije, doživljanja, temveč zopet — kak drug subjekt. Ker smo trčili na isto drugovrstno vsebinsko komponento tudi v okviru doživljanja samega, stojimo zdaj zopet pred posebnimi pozornostnimi odnošaji, o katerih do sedaj še nismo mogli razpravljati. Kakor smo namreč morali prej ugotoviti, da se naša pozornost lahko več ali manj obrača na naše doživljanje samo ali pa na objekt tega doživljanja ali pa neposredno na nas same, tako moremo in moramo zdaj to ugotovitev še v tem smislu dopolniti, da velja v polni meri kakor v okviru primarnega tako v okviru orisanega sekundarnega doživljanja. Kakor se moja pozornost lahko več ali manj obrača zdaj na moje (primarno) gledanje mize, zdaj na objekt tega gledanja, t. j. na mizo, tako se drugič moja pozornost lahko več ali manj obrača zdaj na omenjeno drugovrstno (sekundarno) moje „gledanje“ mize, zdaj na objekt tega gledanja, t. j. na moje prejšnje ali bodoče, ali pa tuje gledanje mize, kar velja mutatis mutandis tudi za vse druge slučaje te vrste. Tu je zdaj na-

¹ Podrobnejše morem razvijati vse tukaj samo na kratko začrtane posebnosti „sekundarnega“ doživljanja, ki je meni samemu bilo doslej še neznano, šele v svoji „Analitični psihologiji“.

čelne važnosti, da smo mogli pravkar tudi na orisanem sekundarnem doživljanju vsaj provizorno izklesati posebno dejno in vsebinsko komponento, o katerih velja zdaj prav tako, da stoji lahko več ali manj v ospredju zdaj prva, zdaj druga in izmed katerih pripada iz istih razlogov vsaki tudi še posebna pozornostna kvantiteta, ki je lahko tudi tukaj zdaj večja, zdaj manjša. Ker je tudi tukaj še reči, da stoji dejna komponenta sekundarnega doživljanja tem bolj v ospredju, čim manj stoji v ospredju vsebinska komponenta doživljanja in narobe, velja tudi tukaj, da se nahajata pozornostna dejna in vsebinska komponenta sekundarnega doživljanja pri vsem njenem siceršnjem menjavanju vedno v recipročnem razmerju. Ker je končno tudi o vsakem sekundarnem doživljanju iz istih razlogov, kakor smo to svoj čas ugotovili pri primarnem doživljanju, reči, da mu vselej neobhodno pripada izvestna energija „vztrajanja“ in torej tudi izvestna pozornostna energija, stojimo zdaj tudi v okviru sekundarnega doživljanja pred istimi analitičnimi pozornostnimi zakoni, ki smo jih definirali na polju primarnega doživljanja s pomočjo komparativne enačbe pozornosti. Ta enačba velja zdaj načelno tudi za sekundarno doživljanje, edina razlika pri tem je samo ta, da nam tu ne gre za pozornostne v —, δ —, in d — kvantitete primarnega, temveč prav kakega sekundarnega doživljanja. Tudi o vsakem sekundarnem doživljanju velja zdaj z analitično nujnostjo, da stoji količina efektivne pozornosti na ta doživljaj sam, oziroma na njegov objekt v razmerju direktne proporcije kakor s količino naše vsakokratne pozornostne sposobnosti sploh, t. j. z našo vsakokratno μ — kvantiteto, tako z vsakokratno količino pozornostne energije tega doživljaja samega, dalje pa samo še z njegovo vsakokratno pozornostno dejno, oziroma vsebinsko kvantiteto, dočim stoji tudi tukaj količina naše pozornosti na ta doživljaj sam ž njegovo vsakokratno pozornostno vsebinsko kvantiteto v razmerju indirektna proporcije, kar velja tudi za količino naše pozornosti na objekt tega doživljaja napram pozornostni dejni kvantiteti istega doživljaja. Tudi za vsak sekundaren doživljaj velja torej, ako

zaznamujem njegove vsakokratne pozornostne kvantitete še s posebno črtico, povsem ista in že svoj čas izpeljana komparativna enačba pozornosti:

$$\pi'_0 + \pi'_D = \mu d' (v' + \delta')^1$$

$$\pi'_0 = \mu d' v'$$

$$v' + \delta' = 1$$

$$0 \leq v' \leq 1.$$

Šele zdaj se nahajamo na oni točki, ko lahko izjavimo, da smo vpoštevali ne samo razne in tu pa tam faktično realizirane, temveč vse slučaje naše pozornosti, ki so sploh možni spričo one stopnje duševnega razvoja, ki pripada nam kot človeškim bitjem. Saj se vsa pozornost lahko obrača edino na naše primarno ali sekundarno doživljanje ali na objekte tega primarnega ali sekundarnega doživljanja ali končno še na nas same, t. j. na subjekt doživljanja. Pozorni smo lahko le ali nase, ali n. pr. na svoje trenutno gledanje mize, oziroma na mizo samo, ali n. pr. na lastno, a preteklo ali bodoče ali pa na tuje gledanje mize, ali n. pr. na ono lastno sekundarno „gledanje“ mize, ki ima za svoj objekt omenjena druga gledanja mize, kar velja v istem smislu tudi za vsa ostala doživljanja, končno pa smo lahko pozorni zopet še na same sebe, t. j. na subjekt te pozornosti same, ki pa je določen po katerikoli preteklosti ali bodočnosti, kakor tudi še na kateri si bodi tuj subjekt. S tem pa so začrtane načelne meje vse naše pozornosti, ker izven teh meja nismo nikoli na nič pozorni in načelno ne moremo biti na nič pozorni. Zato gre našemu izsledku tem večja važnost, da velja komparativna enačba pozornosti potemtakem za vse možne slučaje sploh katere si bodi efektivne pozornosti in da je torej v smislu te enačbe količina vsake pozornosti na zakonit način analitično odvisna od odgovarjajočih v - (v' -), δ - (δ' -), d - (d_E -, d' -) in μ -kvantitet in samo od teh kvantitet.

¹ Gorenja enačba vsebuje tudi oni slučaj, ko smo pozorni na „samega sebe“, določenega po katerikoli preteklosti ali bodočnosti ali pa na kak drug (tuj) subjekt; v tem slučaju je namreč v' -kvantiteta pozornostna kvantiteta „nas samih“, nastopajočih kot orisana sekundarna vsebina odgovarjajočega sekundarnega doživljanja.

Zanimivo je še vprašanje, od kod izvira v danem slučaju takšna ali drugačna količina pozornostnih kvantitet samih. Kakor sem že svoj čas omenil, zavisijo lahko trenutna količina π_0 in π_D doživljanja na razne načine tudi od njegove „intenzitete“, od njegove spojenosti recimo s čustvovanjem in stremljenjem i. t. d. V vseh teh slučajih pa gre vendar samo za več ali manj trenutne in nestalne vplive na omejene pozornostne kvantitete doživljanja, dočim nas zanimajo in morajo zanimati pred vsem oni slučajji, pri katerih gre za zakonito konstantnost n. pr. tolike in tolike pozornostne vsebinske ali dejne kvantitete doživljanja. Semkaj spada že svoj čas omenjena okoliščina, da so predstave vnanje prirode po navadi v pozornostnem pogledu „vsebinsko“ močne, organski občutki pa po navadi „vsebinsko“ slabe predstave. Prvotno temu gotovo ni bilo tako, za kar priča še ono stanje, v katerem se nahaja otrok prvi čas po svojem rojstvu, ko nedvomno doživlja poleg organskih občutkov tudi že občutke temperature, slišanje glasov, videnje, tipanje i. t. d., a se s svojo pozornostjo ne nahaja pri objektih tega in podobnega predstavljanja, t. j. pri svoji vnanji okolici. Pri otroku so torej te njegove predstave v pozornostnem pogledu še na isti stopnji kakor odgovarjajoči njegovi in naši organski občutki. Ako bi pa ostale njegove predstave tudi vnaprej v istem smislu „vsebinsko“ slabe, bi tudi pozneje, ko je dorasel, ne mogel nikdar priti do katerekoli orientacije v bližnji in daljni okolici, ki ga obdaja, bi se n. pr., da navedem drastičen primer, tedaj, ko stoji z odprtimi očmi na obali razburkanega morja in ko doživi predstavo tega morja, s svojo pozornostjo ne nahajal in ne mogel nahajati pri morju samem, temveč v najboljšem slučaju samo pri svojem gledanju morja, kar bi pa imelo za posledico, da bi brez vsake skrbi šel naprej in — v morju utonil. Ker velja to *mutatis mutandis* tudi za vse druge slučaje te vrste, se mi zdi opravičen ta-le sklep: Kakor je postavil Darwin kot biolog načelo borbe za obstanek, tako lahko tudi jaz kot psiholog brez vsake dvoumnosti, ki pripada v marsikaterem pogledu Darwinovemu načelu, govorim o psihološki borbi za obstanek,

t. j. o psihološko-življenjskih potrebah, ki so dovedle do tega, da so vse one človekove predstave začele postajati v pozornostnem pogledu vedno „vsebinsko“ močnejše, pri katerih je ta stran načelne važnosti za uspešen obstanek in razvoj ne samo poedinca, temveč celokupne „pasma“. Iz istih razlogov je zdaj umljivo, da so n. pr. organski občutki še danes po navadi v pozornostnem pogledu „vsebinsko“ slabi in „dejno“ močni, ker omogočajo na podlagi svoječasnih izvajanj samo radi tega svojstva nastopanje odgovarjajočega hedonskega čustvovanja, t. j. čustvovanja prijetnosti spričo tečne hrane in neprijetnosti spričo vonja gnilega jajca i. t. d. Brez hedonskega čustvovanja bi ne mogel uspešno vztrajati poedinec, še manj pa celokupna pasma, ker je ravno hedonsko čustvovanje, vsaj na splošno, edino neposredno merilo za vse to, kar našemu organizmu „koristi“ ali „škoduje“. K tem primitivnim psihološko-bijološkim potrebam so se pa pozneje pridružile vse višje, recimo socialne potrebe človeka, ki nam zdaj lepo razlagajo, zakaj se je n. pr. „spoštovanje“ in „zaničevanje“ polagoma izkristaliziralo kot v pozornostnem pogledu „vsebinsko“ močno, veselje in žalost v navadnem pomenu besede pa kot „vsebinsko“ slabo vrednostno čustvovanje. Ako bi ne bilo prišlo do tega, bi tudi naše spoštovanje in zaničevanje v istem smislu motrili in morali motriti pod vidikom lastne „sreče“ ali „nesreče“ kakor velja to napram lastnemu veselju in lastni žalosti, tedaj bi se pa v istem smislu, kakor se protivimo proti nastopanju lastne žalosti, protivili in morali protiviti tudi proti nastopanju „zaničevanja“, tedaj bi v istem smislu, kakor kopravimo po lastnem veselju, koprneli in morali koprneti tudi po „spoštovanju“, kar bi pa imelo nujno za svojo posledico, da bi pri vsaki priliki dohajali samo do spoštovanja kakor sebe tako drugih oseb in da bi se pri vsaki priliki vnaprej skušali odtegniti zaničevanju kakor sebe tako drugih oseb. Treba le, da takšno stanje človeške družbe na najraznejše poedine slučaje konsekventno prenesemo, in hitro uvidimo, da bi bilo takšno stanje naravnost katastrofalnega pomena za socialni obstanek in razvoj človeškega rodu. Tako bi lahko navedel še nešteto drugih

primerov, ki po mojem mnenju vsi pričajo, da gredo vse več ali manj konstantne pozornostne kvantitete našega doživljanja na račun psihološko-bijoloških potreb poedinca in vsega človeškega rodu.

Ako zdaj kratko povzamem vse dosedanje rezultate, tikajoče se analitične odvisnosti pozornosti od orisanih pozornostnih kvantitet, lahko podam te rezultate še v obliki končne rešitve starodavnega problema, s katerim se na tako dvoumen način bavijo vsi moderni psihologi, namreč problema „zavednosti“ in „nezavednosti“. Kakor podrobneje razvijam drugod,¹ stoji zavednost kakor nezavednost v najožjem stiku z mišljenjem, torej s pozornostjo. Moje trenutno gledanje, veselje i. t. d. je „zavedno“, ako nanj mislim, t. j. ako sem nanj pozoren, sicer pa je „nezavedno“. Točna definicija totalne nezavednosti subjekta se torej lahko glasi takole: Subjektu pripada v strogem pomenu besede totalna nezavednost tedaj in v toliko, kadar in v kolikor velja zanj enačba: $\mu = 0$, ker je v smislu komparativne enačbe pozornosti za vsak takšen subjekt vnaprej izključena katera si bodi efektivna pozornost bodisi na svoje doživljanje bodisi na objekte svojega doživljanja bodisi na samega sebe. V kolikor smemo po analogiji sklepati na psihološko plat drugih bitij, zadene ta definicija psihično stanje, odgovarjajoče v psihofizičnem smislu bržkone vsem rastlinskim in morda tudi vsem najnižjim živalskim organizmom, morda pa tudi naše lastno psihično stanje, ko se nahajamo v najtrdnjšem spanju, v totalni omotici i. t. d.

Kadar pa velja za subjekt enačba: $\mu > 0$, tedaj ne more ta subjekt biti nikoli brez vsake pozornosti, ker nobeno njegovo doživljanje kakor tudi „on sam“ ne more biti takorekoč načelno brez vsake, čeprav morda le minimalne pozornostne energije in ker velja drugič brezpogojno o vsakem njegovem doživljanju, da razpade zase v posebno dejno in vsebinsko komponento, katerih vsaki mora pripadati vedno izvestna, čeprav morda le minimalna pozornostna kvantiteta. Ako bi namreč kakemu doživljanju samemu ne

¹ V svoji „Analitični psihologiji“, § 8, odstavek: Zavest in nezavest.

pripadala sploh nobena pozornostna energija, tedaj bi v smislu svoječasnih izvajanj o takem doživljanju moralo veljati, da bi mu ne pripadala nobena energija lastnega „vztrajanja“; v tem slučaju bi pa to doživljanje ne bilo in ne moglo biti faktičen kos trenutne duševnosti subjekta, kar velja tudi za subjekt sam. Ako bi dalje dejni ali vsebinski komponenti kakega doživljanja ne pripadala sploh nobena pozornostna kvantiteta, tedaj bi bilo ipso facto reči, da se takšna vsebinska, oziroma dejna komponenta ne nahaja samo več ali manj v ozadju napram odgovarjajoči dejni, oziroma vsebinski komponenti istega doživljanja, temveč da je sploh ni; vemo pa že, da razpade vsako efektivno doživljanje neobhodno v dejno in vsebinsko komponento in da je vnaprej izključena faktična eksistenca doživljanja, ki bi mu načelno manjkala ali dejna ali vsebinska komponenta. Ako pa pripada vsakemu efektivnemu doživljanju kakor tudi vsakemu efektivnemu subjektu vedno in neobhodno neka določena, čeprav morda še tako minimalna pozornostna energija, če pripada dalje vsebinski kakor dejni komponenti vsakega efektivnega doživljanja vedno in neobhodno zopet neka določena, čeprav morda še tako minimalna pozornostna kvantiteta, tedaj pa sledi zopet že iz naše komparativne enačbe pozornosti zanimivo in presenetljivo dejstvo, da vsak subjekt, ki ni sploh brez vsake μ -kvantitete, je in z analitično nujnostjo mora biti vedno in neprestano pozoren na vsako lastno primarno in sekundarno efektivno doživljanje, na vse objekte tega doživljanja kakor tudi na samega sebe in da gre večini vseh teh efektivnih njegovih pozornosti radi minimalnih pozornostnih kvantitet odgovarjajočega doživljanja in morda tudi še radi minimalne njegove μ -kvantitete samo minimalen in v tem smislu brezpomemben značaj, kar je pa seveda nekaj drugega nego da vseh teh pozornosti sploh ni.

V tem in le v tem smislu pa lahko zdaj pristopim k definiciji ostalih in višjih stopenj „zavednosti“ subjekta. Prvo in neposredno višjo stopnjo zavednosti subjekta nahajamo že tam, ko mu ne pripada samo minimalna, temveč

vsaj precej nad ničlo dvigajoča se μ -kvantiteta, ko pa se nahaja z odgovarjajočo precejšnjo svojo pozornostjo vendar samo še pri objektih svojega doživljanja, ne pa pri svojem doživljanju samem in tudi ne pri samem sebi. Vsak tak subjekt pa zadene v smislu komparativne enačbe pozornosti, ako zaznamujem vse pozornostne energije celokupnega njegovega doživljanja z velikim D , vse pozornostne vsebinske in dejne kvantitete celokupnega njegovega doživljanja pa z velikima V in \triangle , pozornostno energijo „njega samega“ pa z že rabljenim znakom d_E in ako označim še s posebnim klicajem, da morajo pri vsem tem vladati precejšnje, ne pa le minimalne kvantitativne difference, sledeča definicija:

$$\begin{aligned} \mu (D) &> ! 0 \\ V &> ! \triangle (d_E). \end{aligned}$$

Ta definicija zadene ono naše stanje, ko n. pr. sicer „bdimo“, a se, kakor se nam zdi, z vsemi mislimi nahajamo samo recimo pri vnanji okolici. Semkaj spada n. pr. tudi naravoslovec in matematik v trenutku znanstvenega dela, ko se jima tudi mora zdeti, da se z vsemi svojimi mislimi nahajata samo pri vnanji prirodi ali samo pri „številih“, splošno: samo pri objektih svojega naravoslovnega in matematičnega predstavljanja.

Še višja stopnja „zavednosti“ pa pripada subjektu tedaj, ko se nahaja s precejšnjo pozornostjo pretežno samo pri lastnem doživljanju, a ne še pri samem sebi, najvišja stopnja pa tedaj in v toliko, kadar in v kolikor se subjekt s precejšnjo pozornostjo pretežno nahaja ravno pri „samem sebi“. V prvem slučaju zadene zopet v smislu komparativne enačbe pozornosti tak subjekt definicija:

$$\begin{aligned} \mu (D) &> ! 0 \\ \triangle &> ! V (d_E). \end{aligned}$$

v drugem pa definicija:

$$\begin{aligned} \mu (d_E) &> ! 0 \\ d_E &> ! D \end{aligned}$$

Prva definicija zadene psihično stanje tedaj, ko se „zavedamo“ lastnega doživljanja, druga pa tedaj, ko se „zavedamo“ samega sebe.

V tesnem stiku z orisano zavednostjo ali nezavednostjo subjekta nam pa komparativna enačba pozornosti še omogoča, da podamo točno definicijo razmerja, za katero imajo tudi še sodobni psihologi samo metaforične in znanstveno brezpomembne izraze, namreč razmerja med „notranjo“ in „vnanjo zaznavo“ (innere und äussere Wahrnehmung). Tudi sodobni psihologi namreč še govore o tem, da dohajamo od notranje do vnanje zaznave, torej do zaznave vnanje prirode le po nekem „projiciranju“ lastnega doživljanja — „na zunaj“. Ker sem že drugod¹ opozoril na znanstveno brezpomembnost in nesmiselnost takšnega izraževanja, ugotavljam zdaj v smislu komparativne enačbe pozornosti pozitivno to, da se to prehajanje od notranje do vnanje zaznave ne vrši in ne more vršiti s „projiciranjem“ lastnega doživljanja „na zunaj“ in da se tudi prehajanje od vnanje do odgovarjajoče notranje zaznave ne vrši in ne more vršiti z „introjiciranjem“ vnanjih, fizičnih pojavov „na znotraj“ (!), temveč da se to prehajanje vrši edino preko kvantitativnega menjavanja pozornostne dejne in vsebinske komponente odgovarjajoče predstave vnanjega fizičnega pojava. Za subjekt in njegovo predstavo fizičnega pojava, katera naj nastopa kot objekt notranje zaznave, mora zdaj veljati definicija:

$$\mu(d) > ! 0$$

$$\delta > ! v,$$

če pa naj pride subjekt na podlagi te predstave do vnanje zaznave njenega fizičnega objekta, pa definicija:

$$\mu(d) > ! 0^2$$

$$v > ! \delta.$$

¹ „Viktor Bežek — slovenski psiholog“, Ped. letop. 1920, str. 70 ss.
 — ² Seveda pa z gorenjima dvema definicijama še nikakor ne izrekam, da bi kazali oni že vse strani na predstavljanju kakega vnanjega pojava, ki morajo obenem biti na tem predstavljanju realizirani, ako naj pride na podlagi tega predstavljanja do odgovarjajoče notranje ali vnanje zaznave. Gorenji dve enačbi povesta le to, kar mora vsekakor biti realizirano v prvem, kar v drugem slučaju; že to pa zadošča popolnoma za točno ovržbo one znane „projekcijske“ ali „introjekcijske“ teorije

Takisto lahko zdaj podam definicijo pozornostnih odnošajev pri „vnanjem“ in „notranjem“ spominjanju, torej n. pr. pri neposrednem ugotavljanju včerašnjega dežja in pri neposrednem ugotavljanju lastnega včerašnjega občutenja onega dežja i. t. d. To spominsko ugotavljanje predpostavlja zopet v prvem slučaju sočasno primarno predstavo „včerašnjega“ dežja, v drugem pa sočasno sekundarno predstavo lastnega „včerašnjega“ občutenja dežja, predstavi, ki morata sicer poslovati zopet predvsem po svojih vsebinah. Tudi za primarne, ozir. sekundarne predstave, ki bodijo zadostne psihološke podlage vnanjega, ozir. notranjega spominjanja, mora v pozornostnem pogledu veljati definicija:

$$d, \text{ ozir. } d' > / \theta$$

$$v, \text{ ozir. } v' > / \delta, \text{ ozir. } \delta'.^1$$

Za iste primarne, ozir. sekundarne predstave, ki naj bodo zadostne psihološke podlage notranjemu zaznavanju kakega lastnega vnanjega ali notranjega spominjanja („do-

vnanjega in notranjega zaznavanja, ki straši še v današnji strokovni psihološki literaturi. O vsem ostalem pa morem zopet podrobneje govoriti šele v svoji „Analitični psihologiji“.

¹ Torej v pozornostnem pogledu ni načelne razlike med vnanjo zaznavo in vnanjim bodisi notranjim spominjanjem. Te razlike takisto ne smemo izvajati iz časovnih razlik („zdaj“ — „prej“) na strani odgovarjajočih objektov: Mi namreč ne „zaznavamo“ pojave, ker jim pripisujemo „sedanjost“, in mi se ne „spominjamo“ na pojave, ker jim pripisujemo „preteklost“, temveč mi narobe pripisujemo pojavom „sedanjost“, ozir. „preteklost“ že zato in v toliko, ker in v kolikor jih baš „zaznavamo“, ozir. se nanje „spominjamo“. Glede edine stvarne razlike med zaznavnimi in spominskimi predstavami pa ugotavljam v tem stiku samo sledeče: Tudi pristnost predstavljanja sama ima stopnjo, ki je navzgor zaprta, dosežajoč svoj maksimum baš v „zaznavnem“ predstavljanju pojavov; čim manj pristno (toda ne nepristno!) si kak pojav predstavljamo, tem dalje ga stavimo „časovno nazaj“, čim pristnejše pa, tem bolj se nam bliža „sedanjosti“. Ko smo na ta edini način prišli do konkretnega pojma sedanjosti in preteklosti, lahko zgolj logično-abstraktnim potom raztegnemo ta čas preko sedanjosti tudi še v „bodočnost“, končno sploh poljubno daleč naprej in nazaj in dohajamo tako tudi do logično-abstraktnega pojma časa kot infinite kontinuitetne vrste posameznih časovnih točk.

življam spominsko predstavo dežja“ — „doživljam spominsko predstavo lastnega občutenja dežja“), pa mora v pozornostnem pogledu veljati zopet definicija:

d , ozir. d' > / θ

δ , ozir. δ' > / v , ozir. v' .

Končno je tudi vsako včustvovanje („vživljanje“, Einfühlung) v lastno, a preteklo ali bodočo, ali pa v katerokoli tujo duševnost istovetno s sekundarnim doživljanjem tega pozornostnega tipa:

d' > / θ

v' > / δ' .

Tudi tukaj pade torej projekcijska teorija, ki jo je za včustvovanje postavil Th. Lipps.

Resumé: In der vorliegenden Abhandlung wird unter Ablehnung anderweitiger Theorien an der Hand des Akt-Inhaltsverhältnisses an jedem Erlebnis versucht, elementare Gleichungen der Aufmerksamkeit aufzustellen, aus denen die analytisch - zeitlose Abhängigkeit der Grösse und allgemeinen Richtung jedweder Aufmerksamkeit von bestimmten realen und variablen Grössen an jedem Erlebnis und nur von diesen Grössen hervorgehen soll. Im Zusammenhange damit wird zugleich versucht, die Intensitätsgrösse des Wünschens und Wollens gegenüber den Intensitätsgrössen des zugeordneten Denkens und Fühlens als strenge funktionelle Abhängige zu erweisen. Schliesslich werden die Hauptergebnisse noch zur neuen Beleuchtung verwandter Fragen (bewusste — unbewusste Erlebnisse, äussere — innere Wahrnehmung, äussere und innere Erinnerung u. s. f.) benützt.